HISTORIA DÓBR SŁUŻEWIEC

Część pierwsza
od średniowiecza do 1899 roku

OPRACOWAŁ: ARCHITEKT TOMASZ ZIEMSKI
Tel. +48 608-843-980 architekt@architektziemski.pl

Rys. nr 1. Potok SŁUŻEWSKI w rejonie SŁUŻEWCA

W miarę postępu osadnictwa w XIII i XIV wieku, zalesione tereny równinne TARASU MAZOWIECKIEGO, na południe od potoku SŁUŻEWSKIEGO znajdujące się na żyznych glebach były stopniowo karczowane. Najwcześniej wykarczowano grunty nad samym potokiem wzdłuż którego rozwijało się osadnictwo, następnie posuwano się w górę jego biegu, w głąb obszaru leśnego.

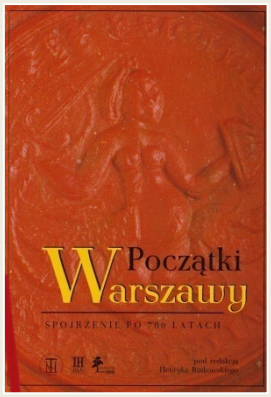

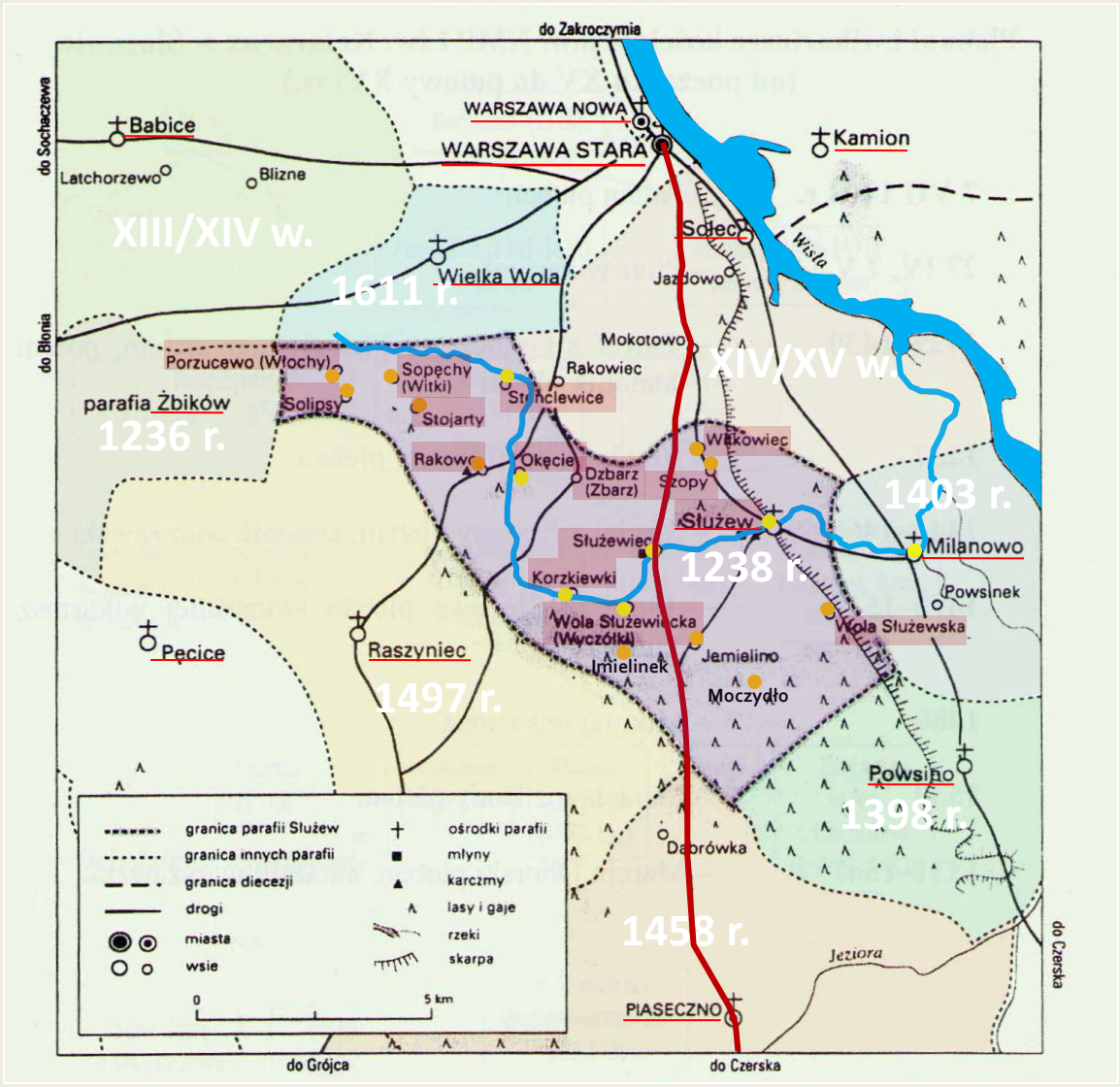

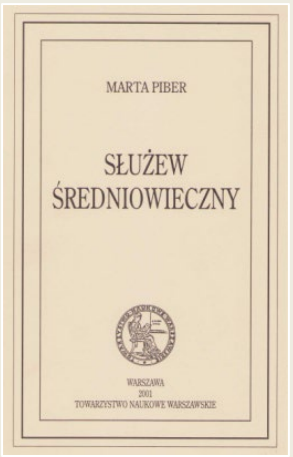

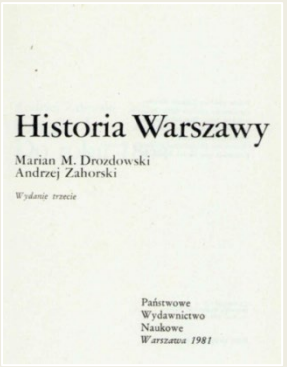

Rys. nr 2. Zasięg terytorialny parafii SŁUŻEW w XVI wieku.

Obszar włości SŁUŻEWSKIEJ i RAKOWSKIEJ, które objęła swym zasięgiem parafia w SŁUŻEWIE (SŁUŻEWO) w momencie jej erekcji w 1238 roku, podlegał w XIV i XV wieku procesowi intensywnego zagospodarowania i wewnętrznej kolonizacji. W ciągu tego okresu na tym terenie powstało kilkanaście nowych osad, które weszły w skład parafii SŁUŻEWSKIEJ.[1]

[1] PIBER Marta „Służew średniowieczny" strona 203

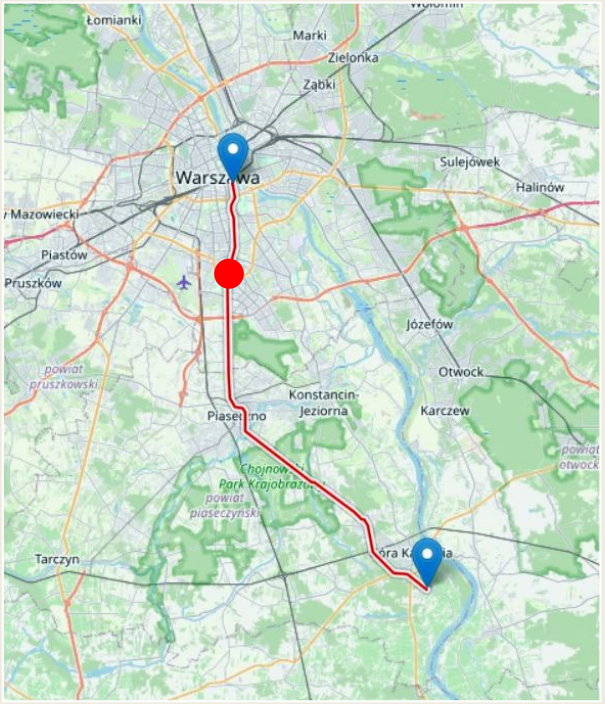

Rys. nr 3. Usytuowanie SŁUŻEWCA na trasie WARSZAWA - CZERSK

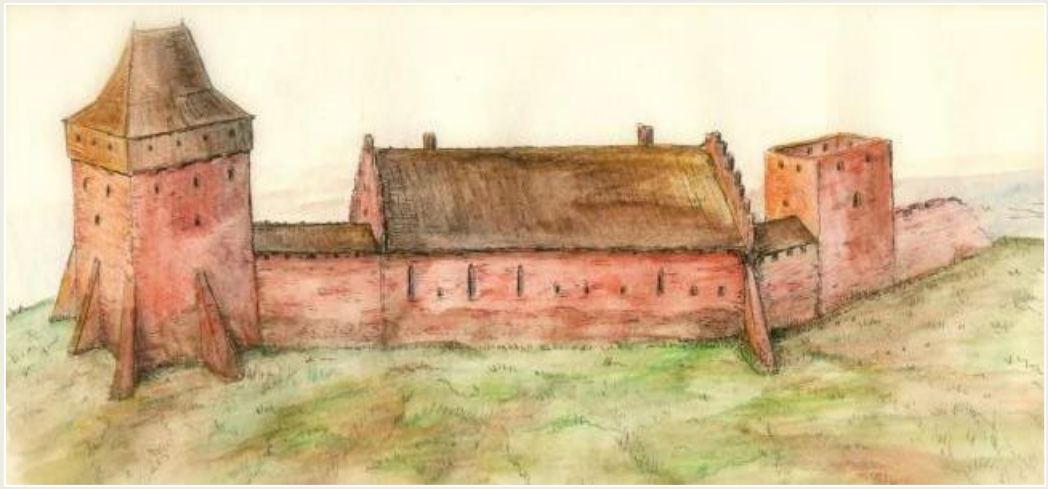

Rys. nr 4. Rekonstrukcja Zamku Warszawskiego z XV wieku wg G. Bakera.

„Znaczna rozbudowa zamku miała miejsce na początku XV wieku z inicjatywy księcia Janusza I (Starszego), który wzniósł tzw. Dom Wielki, zapewne w związku z przeniesieniem swej siedziby z Czerska do Warszawy."

https://medievalheritage.eu/pl/strona-glowna/zabytki/polska/warszawa-zamek-krolewski/

W 1245 roku książę mazowiecki Konrad I nadał rycerzowi GOTARDOWI włość SŁUŻEW (z kościołem parafialnym), która wcześniej stanowiła własność opactwa czerwińskiego. Włość ta obejmowała późniejsze wsie; SŁUŻEWIEC, WOLA SŁUŻEWIECKA (WYCZÓŁKI), WOLA SŁUŻEWSKA (WOLICA), JEMIELINO (IMIELIN), IMIELINEK (KRASNOWOLA), KORZKIEWKI (GORZKIEWKI), ZBARZ (ZBARŻ) i MOCZYDŁO. [1]

[1] HENRYK RUTKOWSKI „Początki Warszawy" strona 54

„ Jak podaje Marta PIBER w publikacji naukowej „Służew średniowieczny" – Na pewno długo przed 1414 rokiem SŁUŻEWIEC przeszedł na własność DOŁĘGÓW, wpływowej rodziny z BABIC i LATCHORZEWA. Marcin Babka-Dołęga, sędzia ciechanowski i wojewoda czerski zapewne stał się właścicielem SŁUŻEWCA położonego przy gościńcu WARSZAWA-CZERSK łączącego ośrodki często odwiedzane przez księcia, ponieważ w 1406 roku została przeniesiona kolegiata z CZERSKA do WARSZAWY."

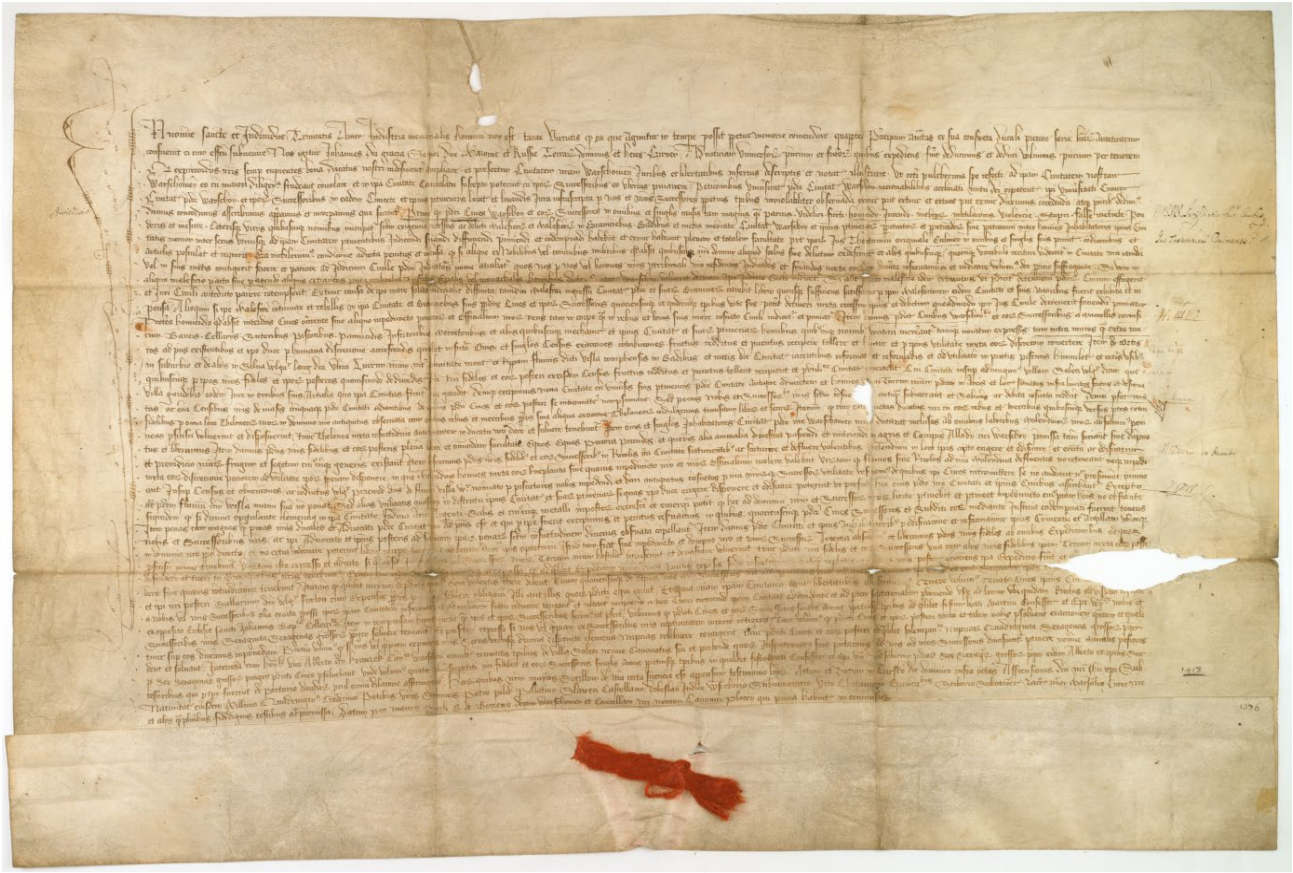

Rys. nr 5. Prawo chełmińskie i inne przywileje nadane miastu Warszawa przez księcia JANUSZA I

Rys. nr 6. Ostatni książęta mazowieccy

Rys. nr 7. Pieczęć księcia JANUSZA I

SŁUŻEWIEC był jedną z pierwszych osad po SŁUŻEWIE i został założony po wykarczowaniu pierwotnego lasu nad brzegiem cieku wodnego. W tekstach źródłowych nazwa wsi pojawiła się po raz pierwszy 4 marca 1414 roku kiedy to książę mazowiecki JANUSZ I zwany Starszym, nadał rycerzowi Piotrowi DOŁĘDZE z BLIZN (parafia BABICE) prawo chełmińskie dla jego części majątku w SŁUŻEWCU.

W myśl prawa chełmińskiego (niemieckiego) jedna służba zbrojna przypadała od 20 do 40 włók ziemi. Majątek oprócz synów dziedziczyły także córki i krewni linii bocznej.

Po śmierci Piotra DOŁĘGI nastąpił podział dóbr pomiędzy synów: Pawła i Urbana. Paweł DOŁĘGA otrzymał gniazdo rodowe - LATCHORZEWO, SŁUŻEWIEC i JEMIELINO (IMIELIN), a w 1428 dokupił 4 włóki w WOLI SŁUŻEWIECKIEJ (WYCZÓŁKI).”

W następnej kolejności SŁUŻEWIEC i JEMIELIN odziedziczyli synowie: Jakub i Piotr LACHTORZEWSCY. W 1465 roku nastąpił podział dóbr; Jakub LACHTARZEWSKI, wówczas pleban w ŁĘGONICACH nad PILICĄ w ziemi RAWSKIEJ, zrzekł się swego udziału, który miał być równo podzielony między pozostałych braci: Piotra, Mikołaja i Marcina LATCHORZEWSKICH. Po śmierci Piotra w 1470 roku Marcin LATCHORZEWSKI zatrzymał SŁUŻEWIEC i JEMIELIN.

Jak podaje *Marta PIBER* - *„Ścisłe powiązania rodzinne łączyły Macieja, syna Stanisława ze SŁUŻEWCA z dziedzicami SŁUŻEWCA i JEMIELINA. Maciej SŁUŻEWIECKI w 1453 roku rozpoczął studia na Uniwersytecie Krakowskim. W 1455 roku uzyskał stopień bakałarza, a w 1459 magistra sztuk. Następnie zaczął prowadzić zajęcia na wydziale sztuk, kiedy to w 1470 roku został dziekanem tego wydziału. Wykładając na wydziale „atrium”, studiował równocześnie na wydziale prawa, gdzie około 1472 roku otrzymał stopień doktora dekretów. W tym samym roku objął urząd archidiakona i oficjała pułtuskiego, który sprawował do roku 1488, stając się bliskim współpracownikiem Kazimierza, księcia mazowieckiego, biskupa płockiego.”*

„Maciej SŁUŻEWIECKI jako archidiakon pułtuski sprawował w imieniu biskupa nadzór nad całą wschodnią częścią biskupstwa płockiego, wizytując parafie i rozstrzygając konflikty przedkładane w konsystorzu pułtuskim. Jednocześnie piastował godność kanonika płockiego i warszawskiego, uczestniczył zatem w działaniach obu najważniejszych kapituł, związanych blisko z władzą książąt mazowieckich. Maciej SŁUŻEWIECKI zmarł około 1489 roku.”

Według rejestrów poborowych z 1528 i 1580 roku SŁUŻEWIEC i IMELINEK (KRASNOWOLA) należały do SŁUŻEWIECKICH [1].

[1] Witold Małcużyński „Rozwój terytorialny miasta Warszawy”.

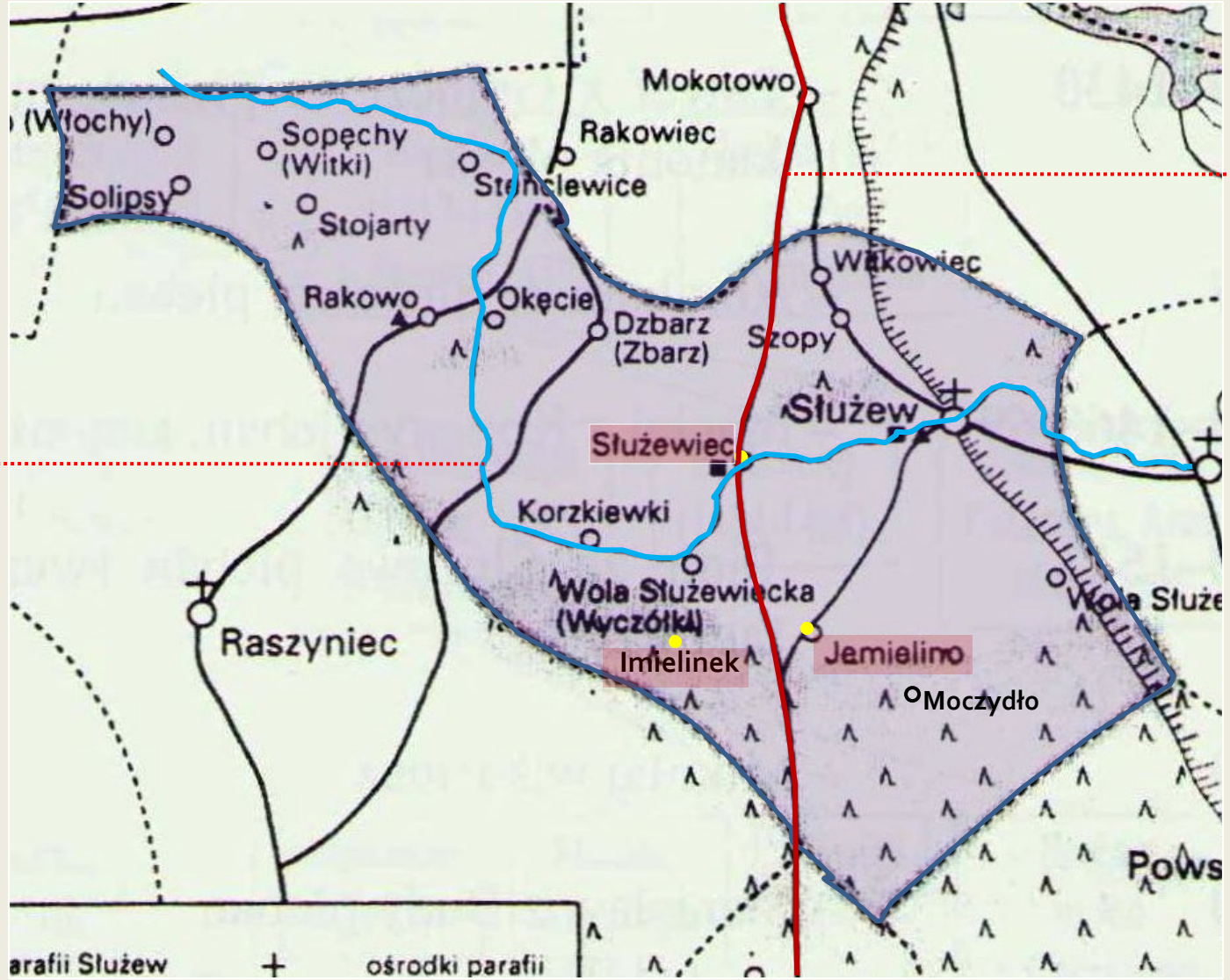

Gościniec z Warszawy do Warki

Potok SŁUŻEWSKI

Rys. nr 8. Lokalizacja wsi SŁUŻEWIEC, IMIELINEK i JEMIELINO w parafii SŁUŻEW w XVI wieku.

Wieś SŁUŻEWIEC zajmowała centralne miejsce w parafii SŁUŻEW i znajdowała się na przecięciu potoku SŁUŻEWSKIEGO i traktu prowadzącego z WARSZAWY do CZERSKA.
SŁUŻEWIEC, IMIELINEK i JEMIELIN stanowiły własność rodziny SŁUŻEWIECKICH do pierwszych dziesięcioleci XVII wieku.

Rys. nr 9. Panorama WARSZAWY w 1589 roku.

Na przełomie XIII i XIV wieku pobliski gród WARSZAWA przeżywał niebywały rozwój gospodarczy, który zawdzięczał nie tylko centralnemu położeniu na ziemi mazowieckiej, dogodnym traktom handlowym: lądowym i wodnym, oraz brodom przez Wisłę, ale także czynnikom polityczno-ekonomicznym dzięki czemu rozwój rolnictwa przyjmował nowe formy organizacyjne.

„Ukoronowaniem tego procesu stała się kolonizacja na prawie czynszowym, a samorząd tej organizacji umożliwiał dalszy rozwój oraz nowy ład urbanizacyjny grodu poprzez założenie miasta na prawie niemieckim.

Stolica Ziemi Mazowieckiej i Księstwa Warszawskiego jako centralny ośrodek administracji sprawiała, iż wzdłuż dróg dojazdowych rozwijało się osadnictwo folwarków mieszczan i duchowieństwa. Mimo śmierci ostatniego z książąt mazowieckich w 1526 roku i wcieleniu WARSZAWY do Korony, miasto nie przestało się rozwijać dzięki korzystnemu położeniu w środku olbrzymiego państwa Polsko-Litewskiego.”[1]

[1] Eugeniusz SZWANKOWSKI „Warszawa”.

Rys. nr 10. Panorama WARSZAWY w 1617 roku.

Po przeniesieniu stolicy Rzeczypospolitej obojga narodów do WARSZAWY, bogacili się kupcy i rzemieślnicy. Sejmy i elekcje królów spowodowały napływ dworskich notabli i magnaterii, która od początku XVII wieku wykupywała położone dalej od miasta, gniazda rodowe okolicznej szlachty.

Rys. nr 11. Panorama WARSZAWY pod koniec XVII wieku.

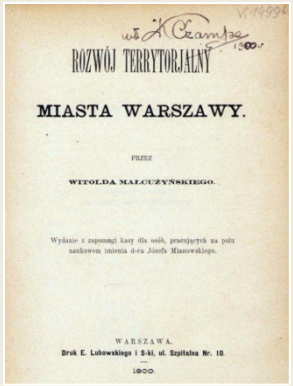
ROZWÓJ TERYTORJALNY
MIASTA WARSZAWY.
PRZEZ
WITOLDA MAŁCUŻYŃSKIEGO.
WARSZAWA.
1900.

Rys. nr 12. Rycina z podobizną Jakuba ROZDRAŻEWSKIEGO

Jednym z pierwszych możnowładców skupujących tereny na południe od stolicy był Jakub ROZDRAŻEWSKI z ROZDRAŻEWA – wojewoda INOWROCŁAWSKI. Według rejestru poborowych z **1652** i **1661** roku posiadł dobra SŁUŻEWIECKIE składające się ze wsi: SŁUŻEWIEC, JEMIELIN, DZBARZ i KORZKIEWKI, natomiast wieś IMIELINEK (KRASNOWOLA) należała w tym czasie do Krzysztofa OPACKIEGO dworzanina królewskiego, archidiakona lubelskiego i weszła w skład dóbr SŁUŻEWIECKICH w późniejszych latach. [1]

[1] Witold Małcużyński „Rozwój terytorialny miasta Warszawy".

Rys. nr 13. Rycina z podobizną Bogusława LESZCZYŃSKIEGO

Rys. nr 14. Barokowy pałac Bogusława LESZCZYŃSKIEGO został przebudowany w stylu klasycystycznym. Zdjęcie z lat 20 XX wieku.

*„W **1654** roku całość dóbr z wyjątkiem BABIC, druga żona Jakuba ROZDRAŻEWSKIEGO, Katarzyna z OPALIŃSKICH, sprzedała Bogusławowi LESZCZYŃSKIEMU – podskarbiemu koronnemu. […]*
*Gromadzenie własności podwarszawskich miało niewątpliwie dla Bogusława Leszczyńskiego duże znaczenie, a to ze względu na objęcie przez niego w tym czasie urzędów ministerialnych i organizowanie pierwszej w Warszawie jurydyki magnackiej – NOWE LESZNO, łącznie z budową pałacu. Bogusław Leszczyński zmarł w **1659** roku pozostawiając po sobie wyniszczony i zadłużony majątek. W tej sytuacji prawni opiekunowie jego małoletnich dzieci: Jan i Przecław LESZCZYŃSCY zmuszeni byli sprzedać część posiadłości, w tym kompleks SŁUŻEWIECKI i MILANOWSKI (WILANOWSKI) .”*[1]

[1] Rocznik Warszawski XV tom. Dzieje dóbr wilanowskich. Barbara Smolińska str. 292

25 kwietnia 1661 roku kompleks SŁUŻEWIECKI od Jana i Przecława LESZCZYŃSCKICH kupił Jan Stefan KOMORSKI chorąży malborski, sekretarz królewski, którego żoną była Ewa z KRZYCKICH.

Rocznik warszawski XV tom. Dzieje dóbr wilanowskich. Barbara Smolińska str. 293

Być może w tym czasie wieś IMIELIN przeszła w jeszcze inne ręce, ponieważ w **1723** roku została sprzedana przez Krzysztofa SUCHODOLSKIEGO Maciejowi GRABOWSKIEMU.

W **1680** roku majątek SŁUŻEWIECKI od Jana Stefana KOMORSKIEGO kupił Stanisław KRZYCKI – podkomorzy kaliski, kasztelan poznański, którego żoną była Ewa Anna z RACZYŃSKICH)

AGAD SYGN. 726 „DOBRA SŁUŻEWIEC POWIAT WARSZAWSKI" str. 41

29 czerwca 1681 roku Ewa Anna KRZYCKA wydając swoją córkę Urszulę za mąż za Jana Stanisława KORZENIEWSKIEGO regenta koronnego, dla tejże córki ustanowiła posag 30 tysięcy złotych polskich kontraktem – intercyzą zwane, w którym dobra macierzyste: SŁUŻEWIEC i WILKONICE z przyległościami temuż Stanisławowi KORZENIEWSKIEMU, zięciowi swemu za sumę 40 tysięcy złotych polskich z potrąceniem wspomnianego posagu i przekazem w reszcie długów oraz obowiązkiem, iż KORZENIEWSKI po ukończeniu procesu z LESZCZYŃSKIEMI, poprzednimi właścicielami dóbr, ilość przypadających pieniędzy rodzicom odda.

AGAD SYGN. 726 „DOBRA SŁUŻEWIEC POWIAT WARSZAWSKI" str. 44

21 stycznia 1682 Ewa Anna KRZYCKA nie doczekawszy się zwrotu pieniędzy roku ogłosiła „ za niebyły kontrakt sprzedaży dóbr Stanisławowi KORZENIOWSKIEMU."

AGAD SYGN. 726 „DOBRA SŁUŻEWIEC POWIAT WARSZAWSKI" str. 47

Gdy w **1686** roku umarła Urszula KORZENIEWSKA z KRZYCKICH, wtedy Teodor KORZENIEWSKI, brat zmarłego Jana Stanisława KORZENIEWSKIEGO, pozwał Ewę Annę KRZYCKĄ, „że wnuczkę swoją Izabelę KORZENIEWSKĄ na opiekę do siebie wzięła i SŁUŻEWIEC odebrała."

W tym samym roku zapadł wyrok w Trybunale Piotrkowskim nakazujący aby Ewa Anna KRZYCKA oddała sukcesorom Jana Stanisława KORZENIEWSKIEGO wszelkie dokumenty dotyczące dóbr SŁUŻEWCA.
W roku **1687** z tego samego pozwu, Ewa Anna KRZYCKA „wypuściła ze swojej opieki wnuczkę Izabelę i przedstawiła w Trybunale Piotrkowskim swój manifest w oparciu o który pozostała przy swoich dobrach macierzystych."

22 kwietnia 1690 roku majątek SŁUŻEWIECKI od Ewy KRZYCKIEJ z RACZYŃSKICH oraz jej syna Jana KRZYCKIEGO, kupiła Krystyna WYŻYCKA z ZAWICHOWSKICH, wdowa po Stanisławie WYŻYCKIM – staroście TEMBARSKIM, podczaszym NOWOGRODZKIM, chorążym KIJOWSKIM, pułkowniku chorągwi królewskiej.

W **1704** roku, po śmierci Krystyny WYŻYCKIEJ majątek SŁUŻEWIECKI przeszedł prawem spadku dziedzicznego na jej syna Mikołaja WYŻYCKIEGO.

AGAD SYGN. 726 „DOBRA SŁUŻEWIEC POWIAT WARSZAWSKI" str. 57

Według publikacji „Dzieje Mokotowa" strona 28 - „Jan III SOBIESKI bywał po sąsiedzku gościem Mikołaja WYŻYCKIEGO."

W tym samym **1704** roku Mikołaj WYŻYCKI – biskup Chełmiński, sprzedał te dobra swojemu bratu - Janowi WYŻYCKIEMU – chorążemu KIJOWSKIEMU, staroście BRACŁAWSKIEMU, pułkownikowi królewicza Aleksandra SOBIESKIEGO.

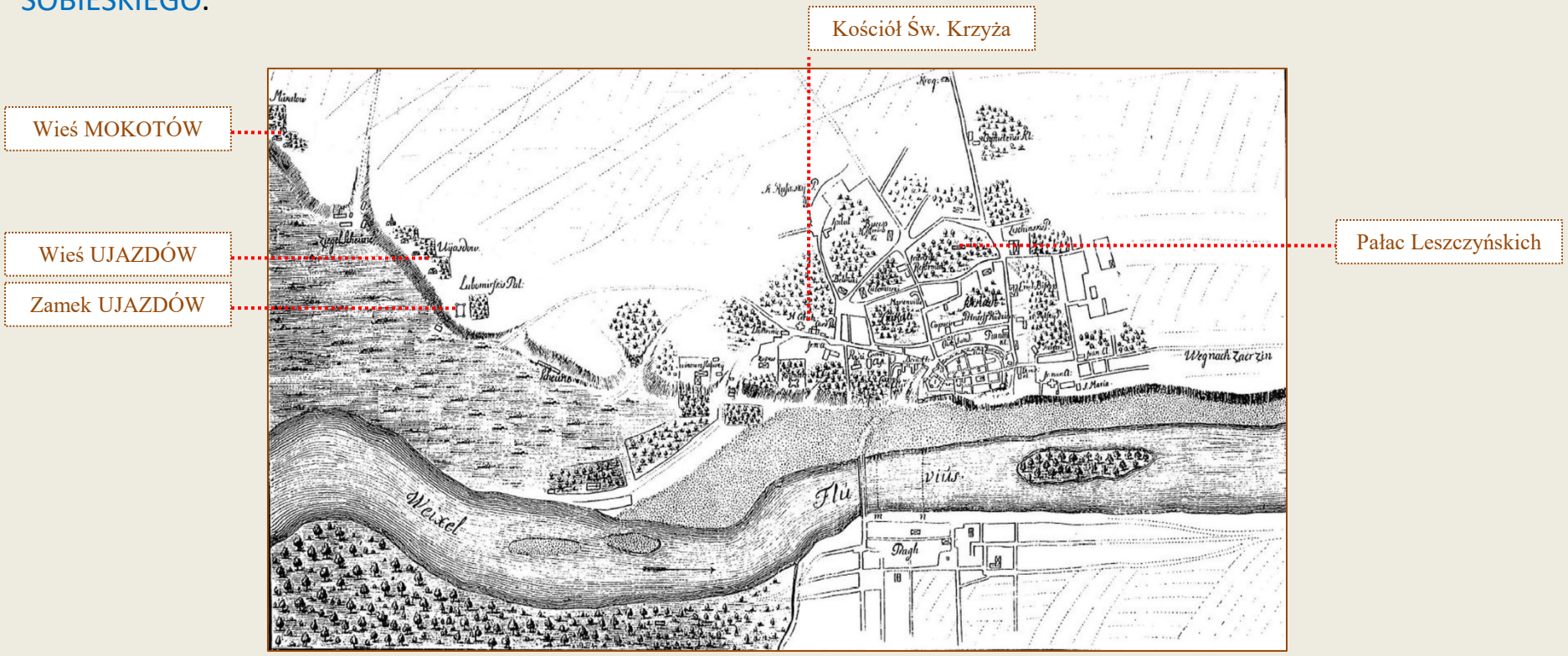

Rys. nr 15. Plan WARSZAWY i okolic w 1705 roku.

W **1726** roku Dobra SŁUŻEWIECKIE w drodze dziedziczenia po Janie WYŻYCKIM przypadły jego synowi Stanisławowi WYŻYCKIEMU – chorążemu KIJOWSKIEMU.

Rys. nr 16. Płaskorzeźba przedstawiająca Stanisława WYŻYCKIEGO.

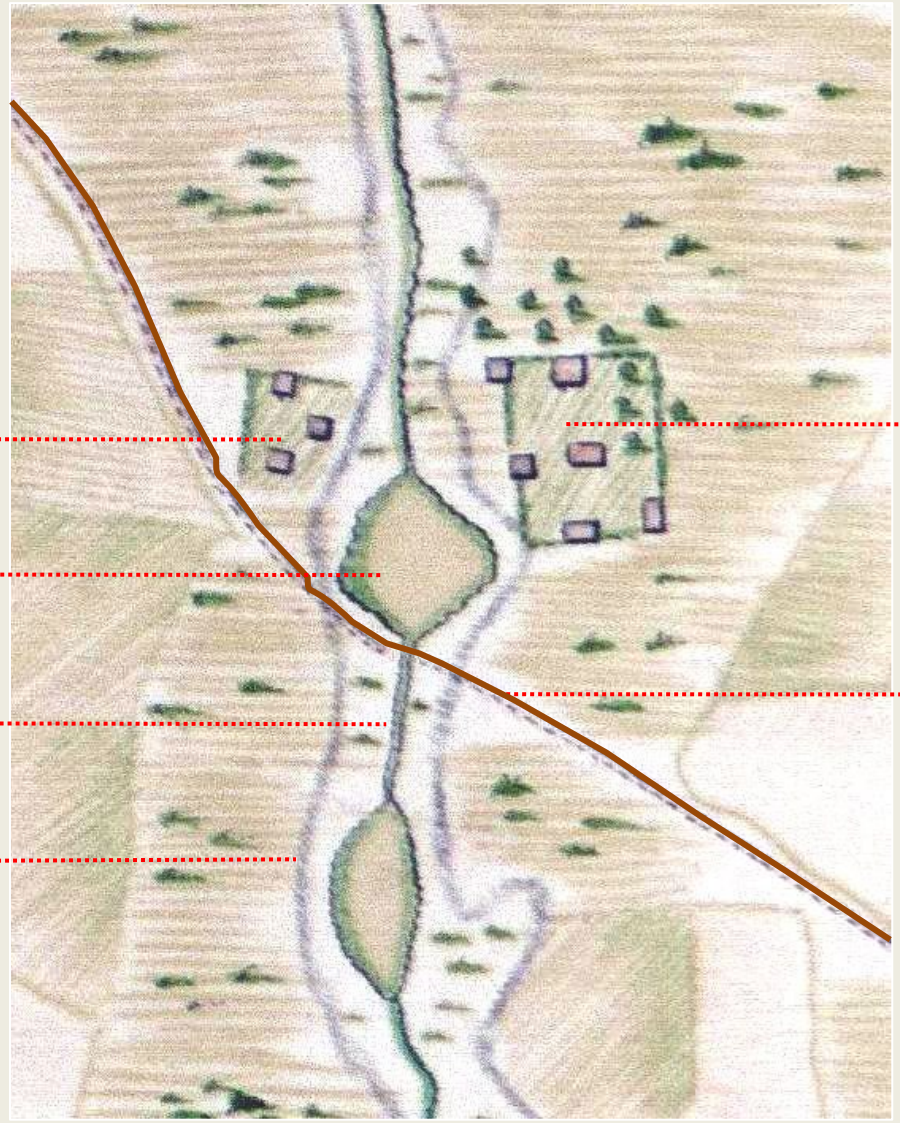

Rys. nr 17. SŁUŻEWIEC za czasów Stanisława WYŻYCKIEGO w 1732 roku.

Na mapie z 1732 roku wieś SŁUŻEWIEC położona była po północnej stronie potoku SŁUŻEWSKIEGO natomiast folwark po stronie południowej.

W **1732** roku Stanisław WYŻYCKI sprzedał Maciejowi GRABOWSKIEMU wieś IMIELINEK (KRASNOWOLA) należącą do majątku SŁUŻEWIECKIEGO.

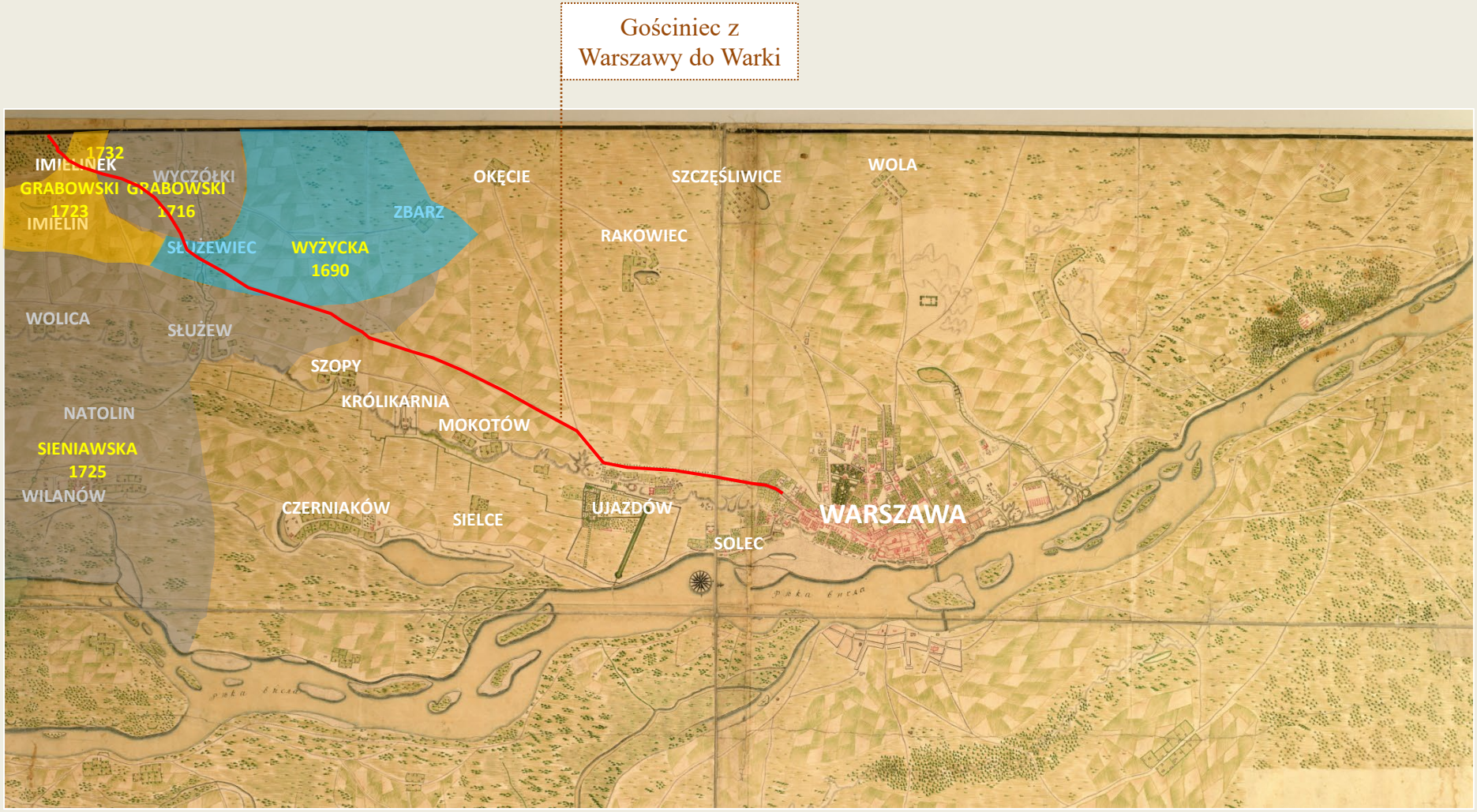

Rys. nr 18. Mapa z 1732 roku.

W **1736** roku pozostałą część majątku SŁUŻEWIECKIEGO , Stanisław WYŻYCKI sprzedał hrabiemu Karolowi GONZAGA - MYSZKOWSKIEMU z WIELOPOLSKICH (IX ordynat PIŃCZOWSKI).

W **1737** roku hrabia Karol GONZAGA MYSZKOWSKI z WIELOPOLSKICH zamienił Dobra SŁUŻEWIECKIE na CIECISZEW z księżmi Misjonarzami Zgromadzenia Warszawskiego.

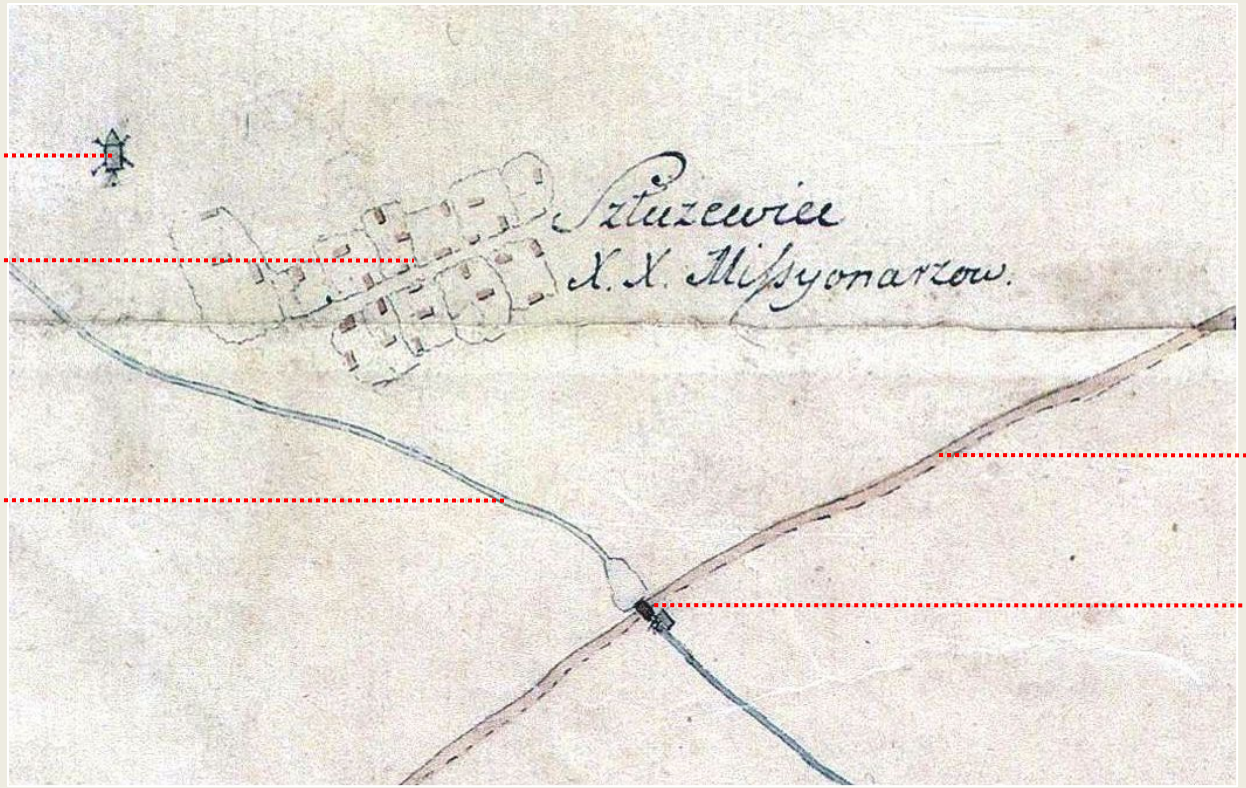

Rys. nr 19. Służewiec za czasów Księży MISJONARZY w 1737 roku.

Na mapie z 1737 roku wieś SŁUŻEWIEC położona była po północnej stronie potoku SŁUŻEWSKIEGO w zabudowie ulicowej dwupasmowej, natomiast nie był zaznaczony folwark.

W **1768** roku księża Misjonarze Zgromadzenia Warszawskiego sprzedali Dobra SŁUŻEWIECKIE księciu Augustowi CZARTORYSKIEMU – Wojewodzie Ruskiemu za sumę 20 tysięcy złotych polskich. W roku **1778** w celu potwierdzenia dziedzictwa August CZARTORYSKI uzyskał od króla Stanisława PONIATOWSKIEGO prawo *„KADUKA”* na dobra SŁUŻEWIEC.

Prawo „KADUKA” z 1778 roku:
„Dziedzictwo, albo każda rzecz ruchoma i nieruchoma, tak duchowna jak i świecka, prawem KADUKA podlegać mogąca, a od lat pięćdziesięciu spokojnie dzierżawiona choćby niepewnie posiadana od nikogo dla dawności DYSPUTOWANĄ być nie może”.

W **1785** roku Adam CZARTORYSKI, syn Augusta, sprzedał Dobra SŁUŻEWIECKIE księżnie Annie – Teresie SUŁKOWSKIEJ z PRZEBENDOWSKICH, żonie księcia Aleksandra SUŁKOWSKIEGO, za sumę 20 tysięcy złotych polskich.

Rys. nr 20. Portret Augusta CZARTORYSKIEGO

Rys. nr 21. Chłopi ze wsi podwarszawskiej. Fragment obrazu Bernardo Bellotto z 1775 roku.

Rys. nr 22. Wypas bydła we wsi podwarszawskiej. Fragment obrazu Bernardo Bellotto z 1775 roku.

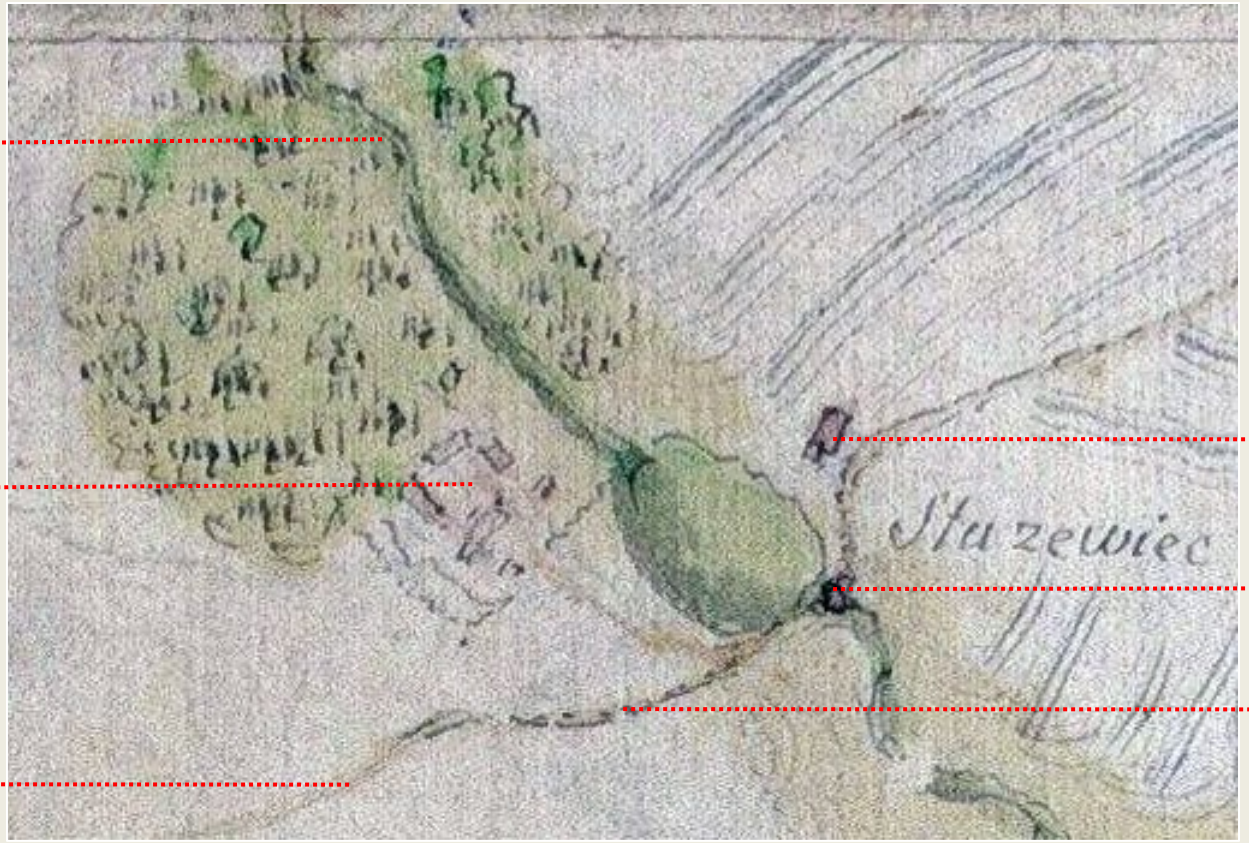

Rys. nr 23. SŁUŻEWIEC za czasów Augusta CZARTORYSKIEGO w 1777 roku.

Na mapie z 1777 roku folwark SŁUŻEWIEC znajdował się po stronie południowej potoku SŁUŻEWSKIEGO, natomiast wieś nie została zaznaczona.

8 lipca 1790 roku księżna Anna – Teresa z PRZEBENDOWSKICH SUŁKOWSKA przekazała Dobra SŁUŻEWIECKIE wnuczce, hrabinie Tekli – Anieli z WIELOPOLSKICH, żonie hrabiego Jana – KANTEGO ZAŁUSKIEGO.

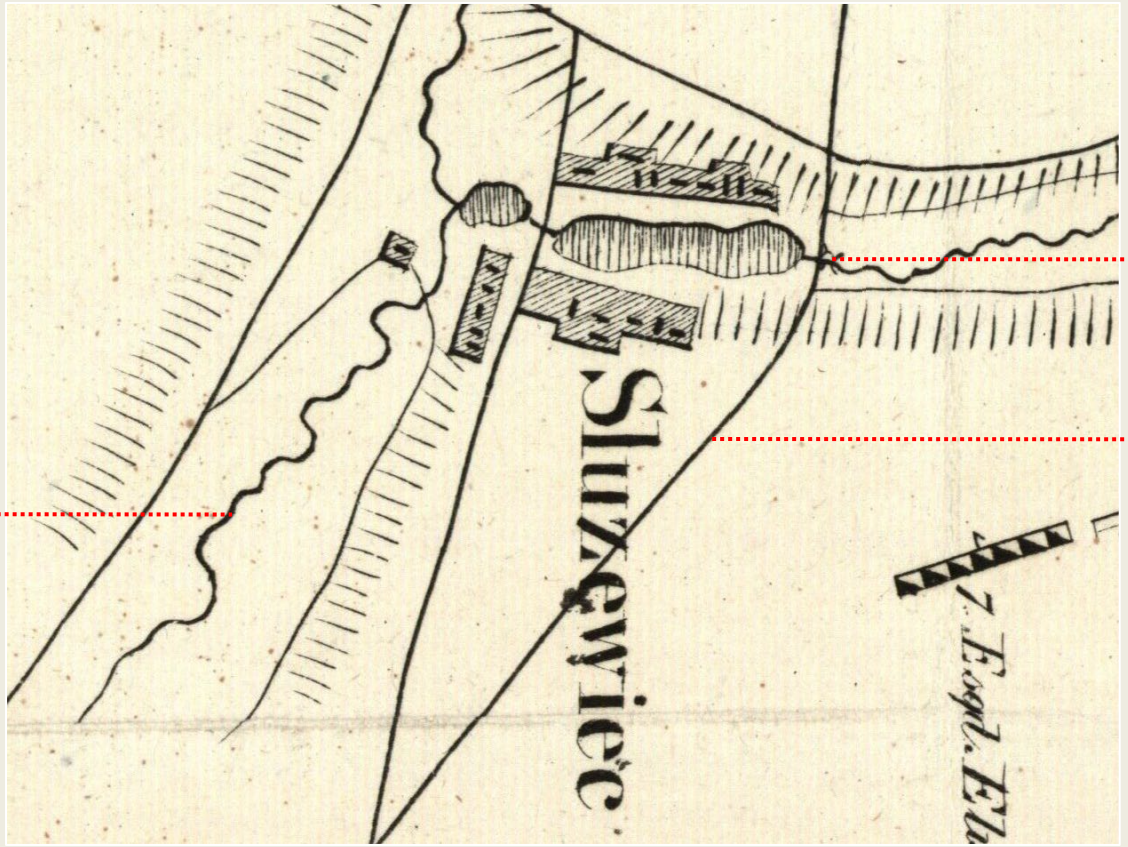

Rys. nr 24. SŁUŻEWIEC za czasów hrabiny Tekli ZAŁUSKIEJ w 1794 roku.
(okres Insurekcji Kościuszkowskiej)

Na mapie z 1794 roku wieś SŁUŻEWIEC położona była po obydwu stronach potoku SŁUŻEWSKIEGO, natomiast folwark nie był zaznaczony.

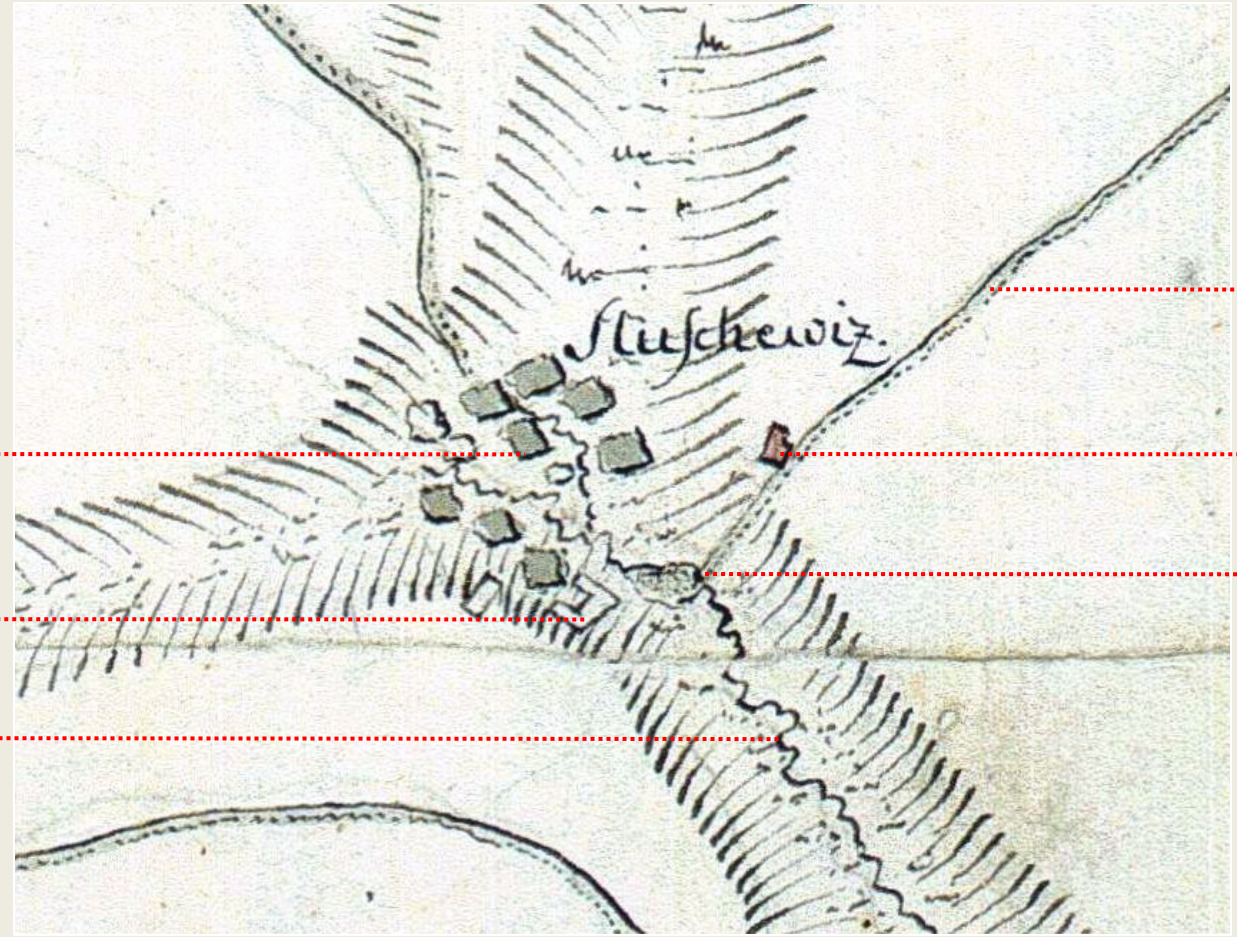

Rys. nr 25. SŁUŻEWIEC za czasów hrabiny Tekli ZAŁUSKIEJ *w 1795 roku.*

Na mapie z 1795 roku wieś SŁUŻEWIEC położona była po obydwu stronach potoku SŁUŻEWSKIEGO, natomiast folwark znajdował się po stronie południowej.

22 czerwca 1803 roku hrabia Jan Kanty ZAŁUSKI dokupił do majątku SŁUŻEWIECKIEGO część na PERACH i MOCZYDLE litera „B” od hrabiego Kazimierza OSTASZEWSKIEGO.

Rys. nr 26. Część na PERACH i MOCZYDLE litera „B” na mapie z 1805 roku.

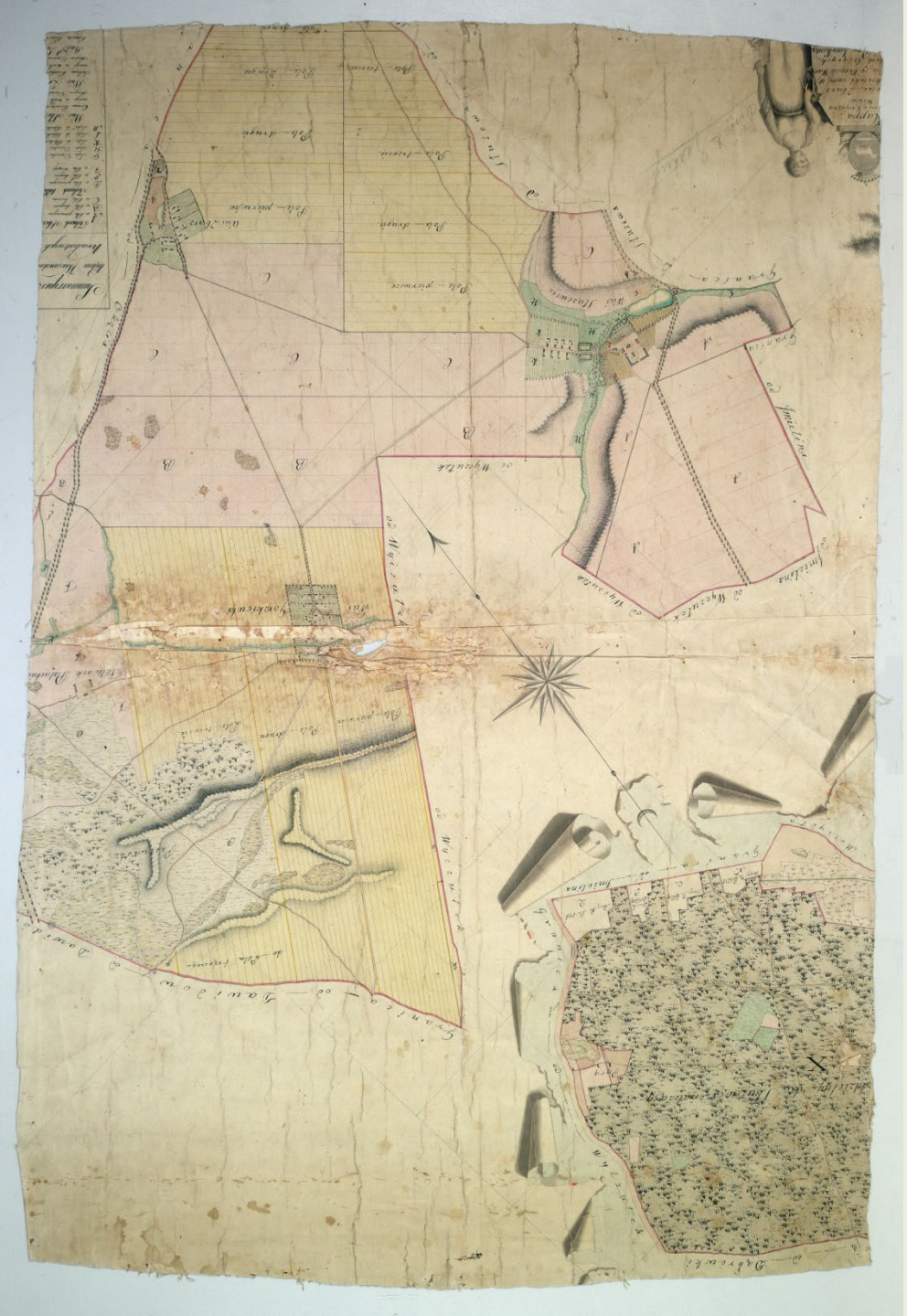

Rys. nr 27. Mapa Dóbr SŁUŻEWIEC sporządzona za czasów Jana KANTEGO ZAŁUSKIEGO w 1805 roku.

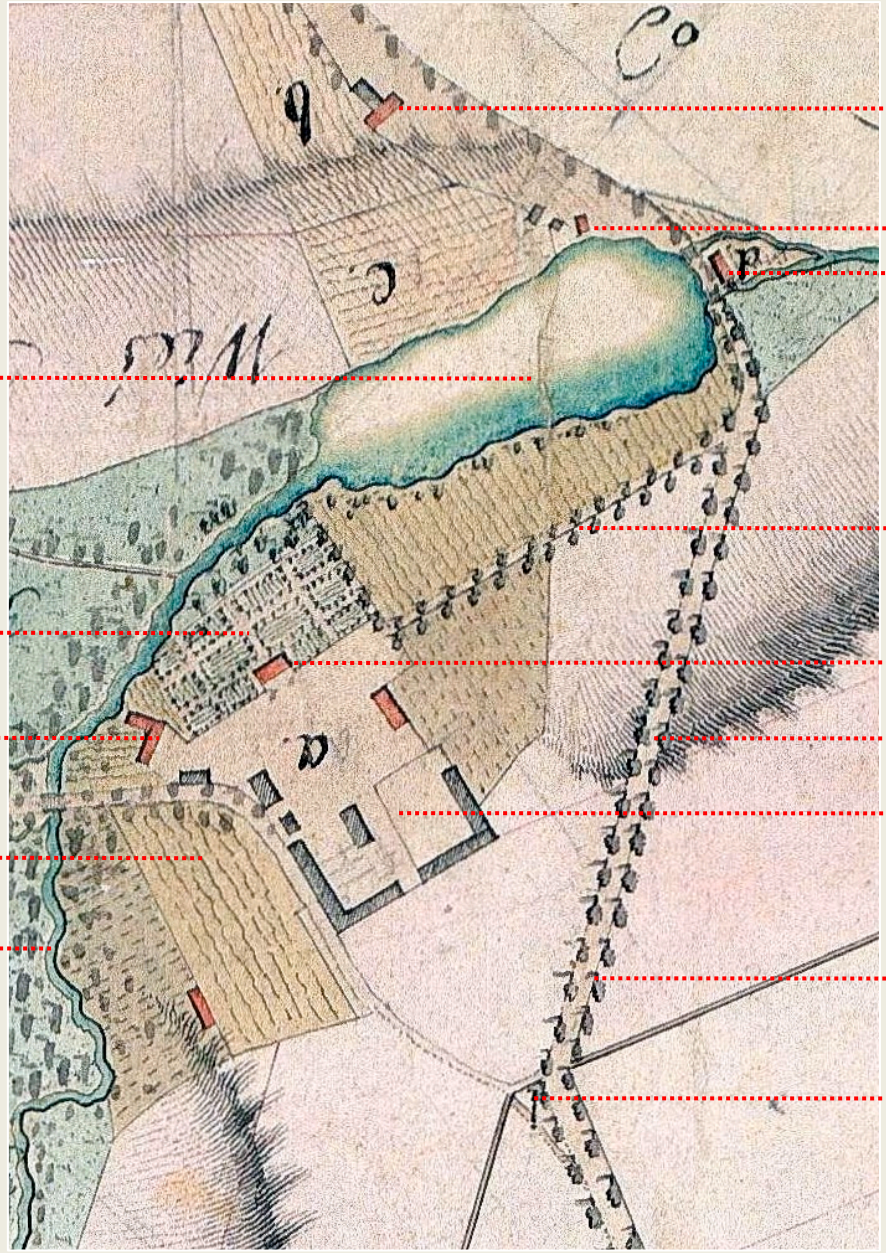

Rys. nr 28. Folwark SŁUŻEWIEC za czasów Jana KANTEGO ZAŁUSKIEGO w 1805 roku.

Rys. nr 29. Plan wsi i gruntów SŁUŻEWIEC za czasów Jana KANTEGO ZAŁUSKIEGO w 1805 roku.

Na przełomie XVIII i XIX wieku wsie SŁUŻEWIEC, ZBARŻ i GORZKIEWKI wchodzące w skład dóbr SŁUŻEWIEC, zostały z inicjatywy hrabiego ZAŁUSKIEGO urządzone na nowo. Nowa organizacja wsi była jedną z pierwszych wyrosłych na podłożu reform społeczno-gospodarczych końca XVIII wieku wprowadzonych przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego dążących do uaktywnienia warstwy chłopskiej i podniesienia dochodowości folwarków. Zabudowa wsi SŁUŻEWIEC została urządzona po zachodniej stronie potoku SŁUŻEWSKIEGO w bezpośrednim sąsiedztwie folwarku i dworu. Pola uprawne o gospodarce trójpolowej uległy komasacji oraz wtórnym nadziałom. Znajdowały się wzdłuż drogi o przebiegu południkowym i graniczyły z polami wsi SŁUŻEW i ZBARŻ. Dostęp do nich był jednakowy dla wszystkich mieszkańców wsi.

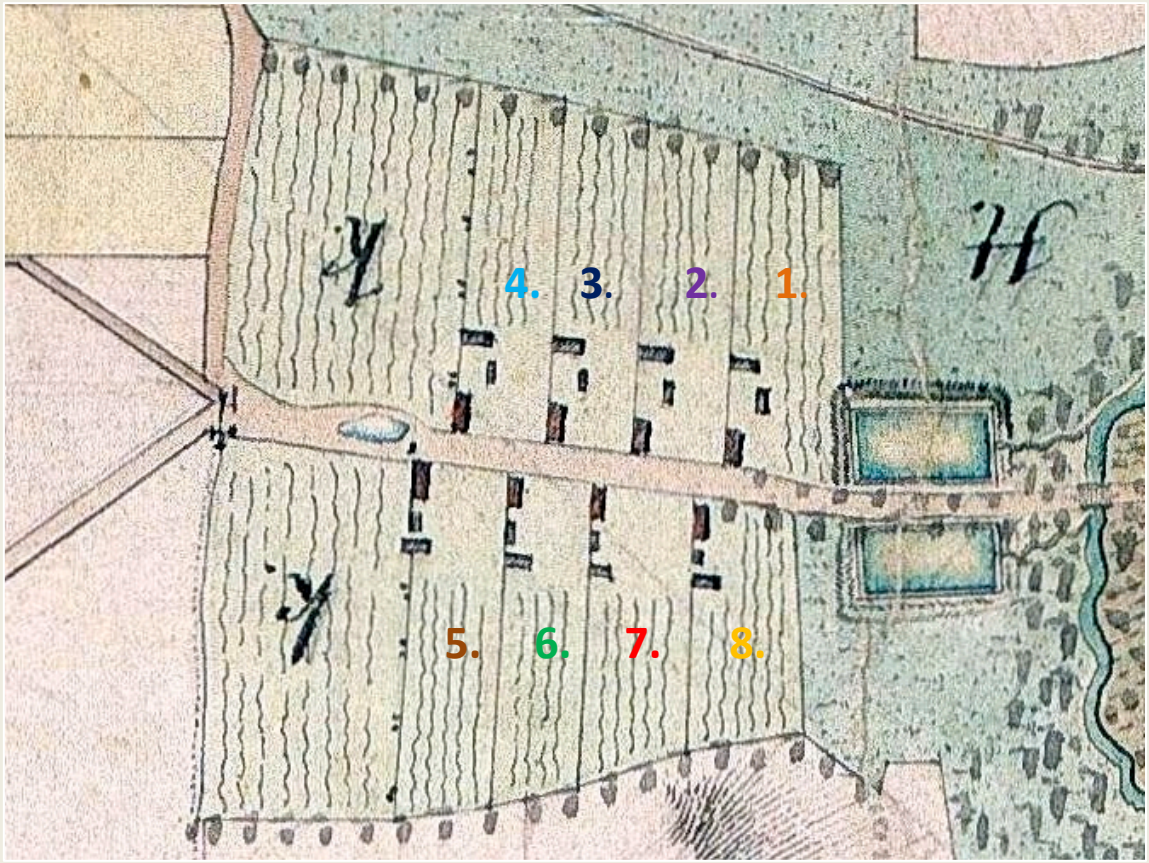

Spis mieszkańców wsi SŁUŻEWIEC w 1848 roku.

1. SZLIŃSKI Franciszek
2. STANISŁAWIAK Jan
3. TEMPAŁA Ignacy (sołtys)
4. ŻEBROWSKI Wojciech
5. SOCHA Wojciech
6. LATOSZEK Michał
7. ŁAGOWSKA Marianna
8. GÓRNIAK Walenty

Rys. nr 30. Zabudowa wsi SŁUŻEWIEC za czasów Jana KANTEGO ZAŁUSKIEGO w 1805 roku.

W nowej wsi SŁUŻEWIEC wybudowano osiem zagród chłopskich po dwóch stronach ulicy zorientowanej równoleżnikowo (wschód-zachód). Ze względów przeciwpożarowych zabudowania wybudowane zostały „na mijankę" w formie zabudowy łańcuchowej. Chałupy mieszkalne były usytuowane szczytem do ulicy w ten sposób, iż wszystkie wejścia do nich znajdowały się od strony wschodniej. Zabudowania gospodarcze znajdowały się za nimi, a obejścia zamykały stodoły za którymi znajdowały się ogrody warzywne.
Na końcu wsi od strony zachodniej, u rozwidlenia dróg w kierunku ZBARŻA i GORZKIEWEK postawiono krzyż lub kapliczkę. Od strony wschodniej granicą zabudowy wsi były stawy hodowlane i potok SŁUŻEWSKI za którym znajdował się dwór i folwark.

Trakt z WARSZAWY do KRAKOWA

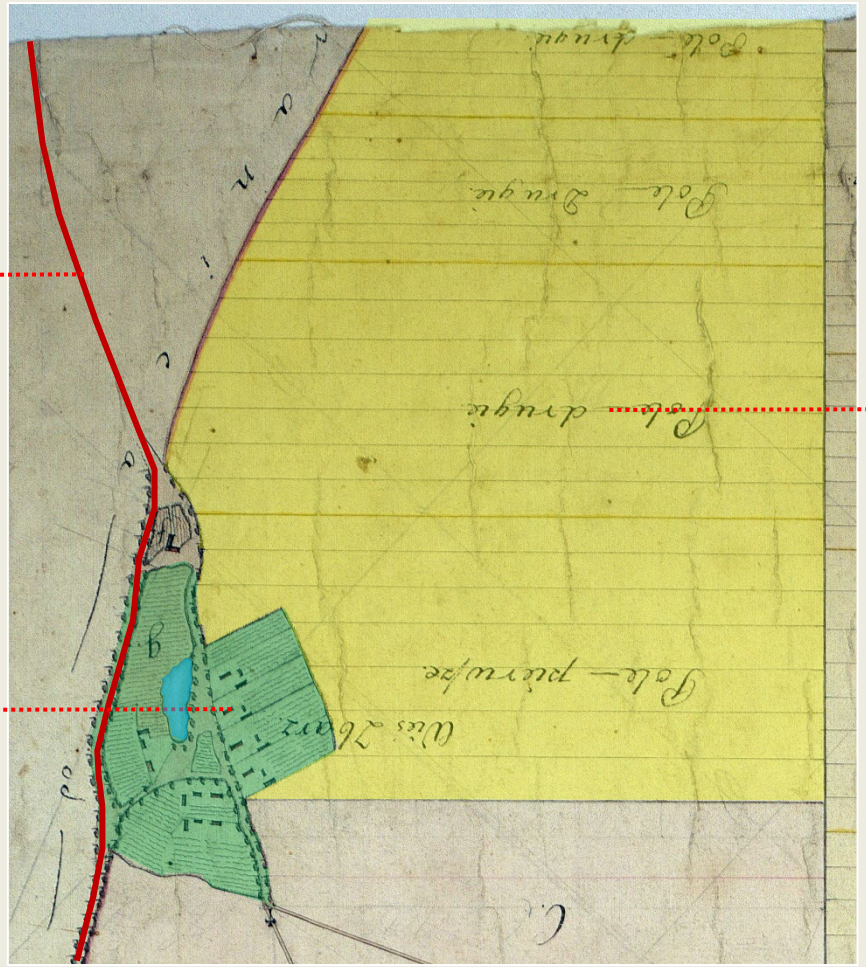

Pola uprawne wsi ZBARŻ

Zabudowa wsi ZBARŻ

Rys. nr 31. Plan wsi i gruntów ZBARŻ za czasów Jana KANTEGO ZAŁUSKIEGO w 1805 roku.

Przy urządzaniu wsi ZBARŻ pozostawiono istniejący układ zabudowy **przydrożnej** wsi średniowiecznej położonej przy trakcie z WARSZAWY do KRAKOWA, natomiast pola uprawne o gospodarce trójpolowej uległy komasacji oraz wtórnym nadziałom. Grunty znajdowały się wzdłuż drogi o przebiegu południkowym i graniczyły z polami wsi SŁUŻEWIEC i OKĘCIE. Dostęp do nich był jednakowy dla wszystkich mieszkańców wsi z wyjątkiem części pól pierwszych do których dostęp utrudniała zabudowa niektórych gospodarstw chłopskich.

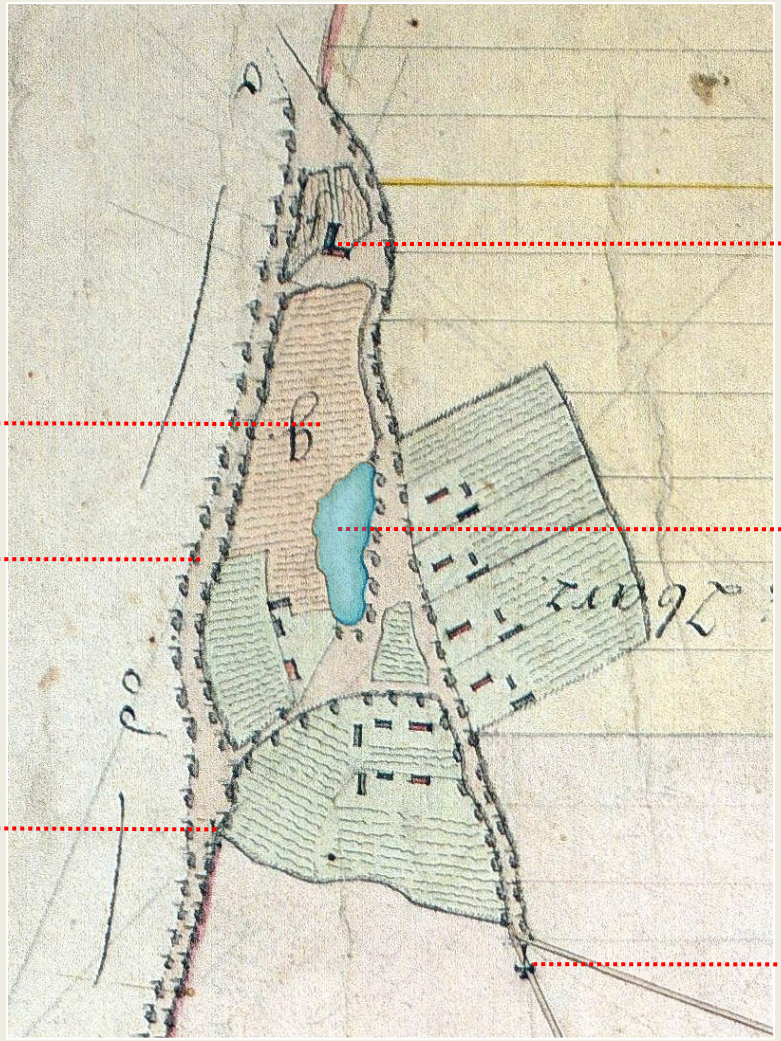

Karczma zajezdna

Łąka (wygon)

Jezioro w środku wsi

Trakt z Warszawy do Krakowa

Krzyż przydrożny

Krzyż przydrożny

Rys. nr 32. Zabudowa wsi ZBARŻ za czasów Jana KANTEGO ZAŁUSKIEGO w 1805 roku.

Średniowieczny układ przestrzenny przydrożnej wsi ZBARŻ miał kształt tzw. **Widlicy**, czyli wsi położonej przy rozwidleniu dróg. Z jednej strony zabudowania wsi opierały się o trakt z WARSZAWY do KRAKOWA, przy którym znajdowała się karczma zajezdna. Na drugim końcu wsi drogi rozwidlały się. Jedna z nich prowadziła do sąsiedniej wsi SŁUŻEWIEC, Druga do wsi GORZKIEWKI. W centralnym miejscu osady, pomiędzy drogami i zabudowaniami znajdowało się jezioro. Taki rodzaj zabudowy przypominał do wsie tzw. **Okolnicy**. Budynki stawiane naokoło jeziora zapewniały łatwy dostęp do wody dla wszystkich gospodarstw. W przypadku ZBARŻA większość chałup usytuowana była szczytem do drogi, a wejścia do nich znajdowały się od południa.

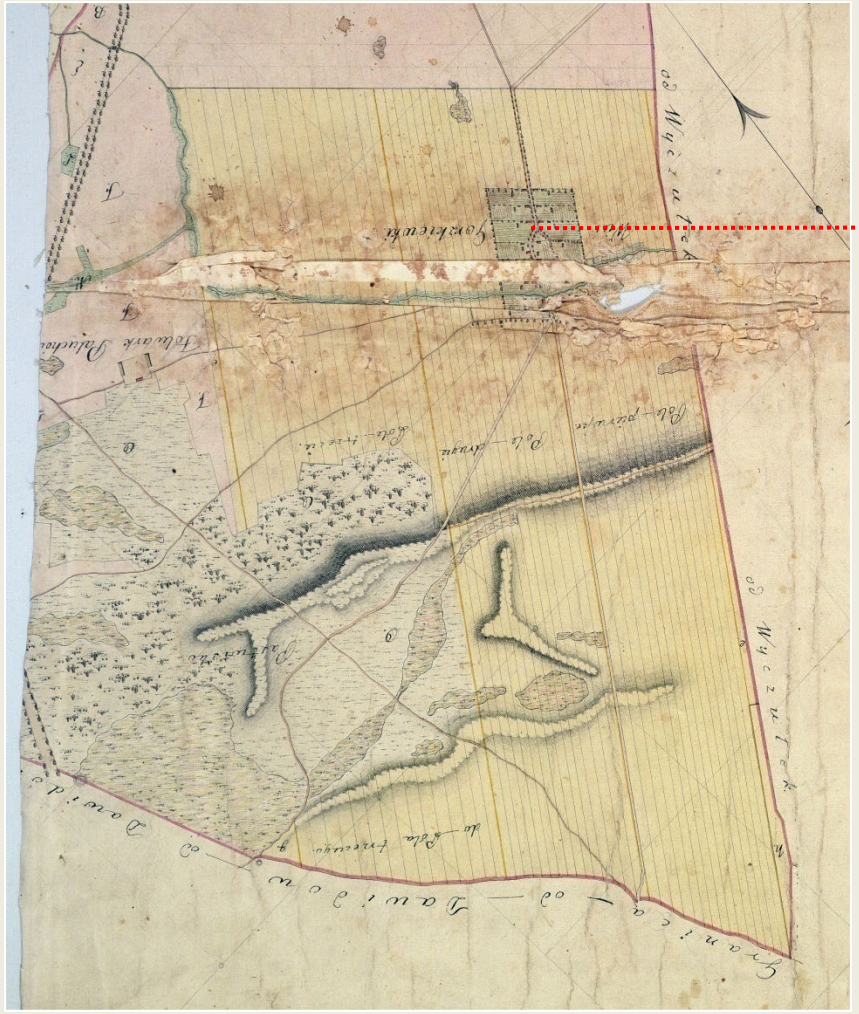

Rys. nr 33. Plan wsi i gruntów GORZKIEWKI za czasów Jana KANTEGO ZAŁUSKIEGO w 1805 roku.

Średniowieczny układ przestrzenny przydrożnej wsi GORZKIEWKI miał kształt tzw. **Okolnicy**, czyli wsi w środku której znajdował się plac. W wielu przypadkach plac taki powstawał po wyschniętym lub zasypanym jeziorze. Tak mogło być również w tym przypadku, ponieważ przez wieś przepływał potok SŁUŻEWSKI. Układ przestrzenny wsi GORZKIEWKI został rozplanowany wzdłuż drogi na osi północ-południe. W kierunku północnym droga prowadziła do wsi ZBARŻ, w kierunku południowym do wsi JAWOROWA w majątku Księży Misjonarzy. Również od strony południowej, zaraz za zabudowaniami znajdowało się rozwidlenie dróg. Droga w układzie równoleżnikowym prowadziła z jednej strony do folwarku PALUCHÓW, z drugiej zaś do wsi WYCZÓŁKI.

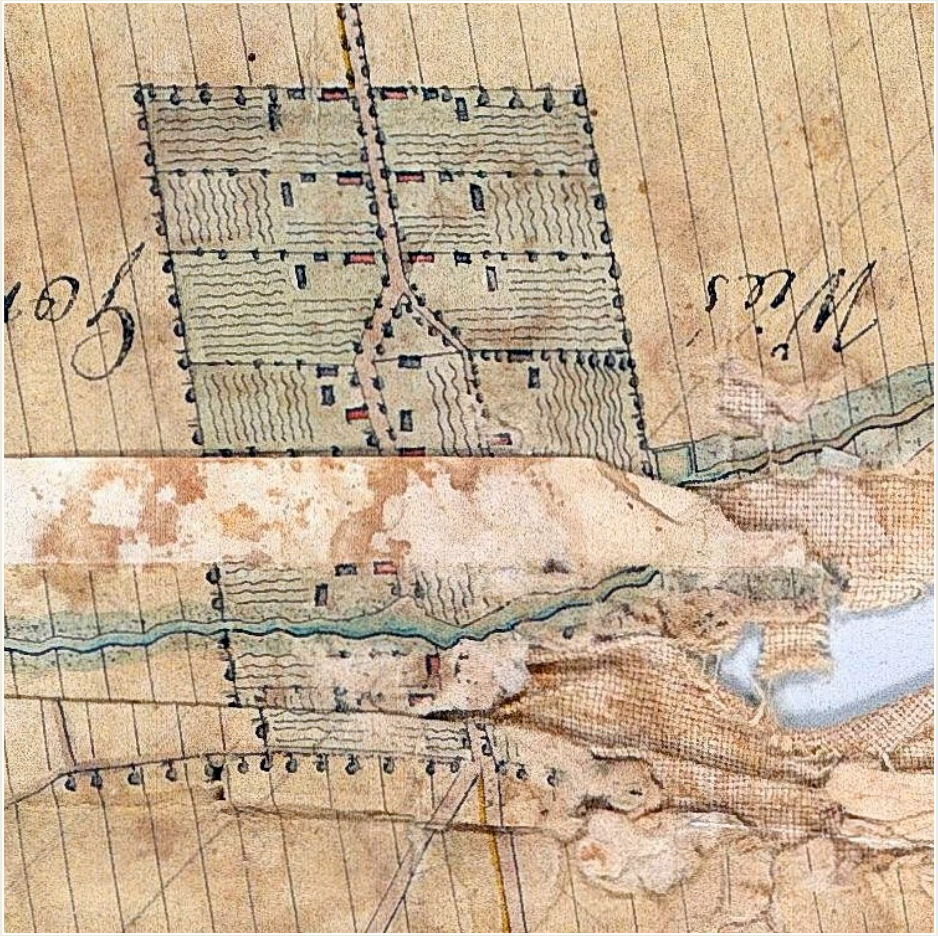

Rys. nr 34. Zabudowa wsi GORZKIEWKI za czasów Jana KANTEGO ZAŁUSKIEGO w 1805 roku.

Po obu stronach ulicy przebiegającej przez wieś z południa na północ urządzono 12 gospodarstw chłopskich. Trzynaste znajdowało się na środkowym placu. Dwa ostatnie gospodarstwa od strony południowej odcinał strumyk SŁUŻEWSKI płynący z zachodu na wschód. Chałupy były usytuowane szczytem do ulicy. Wejścia do nich znajdowały się od strony południowej. Za chałupami znajdowały się zabudowania gospodarcze. Działkę zagrodową zamykała stodoła stawiana równolegle do ulicy.

10 grudnia 1817 roku, sędzia apelacyjny Jan Kanty i jego syn Roman - adiunkt jego mości wielkiego księcia KONSTANTEGO, hrabiowie de Rivera ZAŁUSCY oddali w zabezpieczenie dobra SŁUŻEWIECKIE panu Stanisławowi SUFFCZYŃSKIEMU, byłemu zarządcy powiatu tutejszego w SŁUŻEWCU.

AGAD „Dobra Służewiec, powiat warszawski" sygn. 726

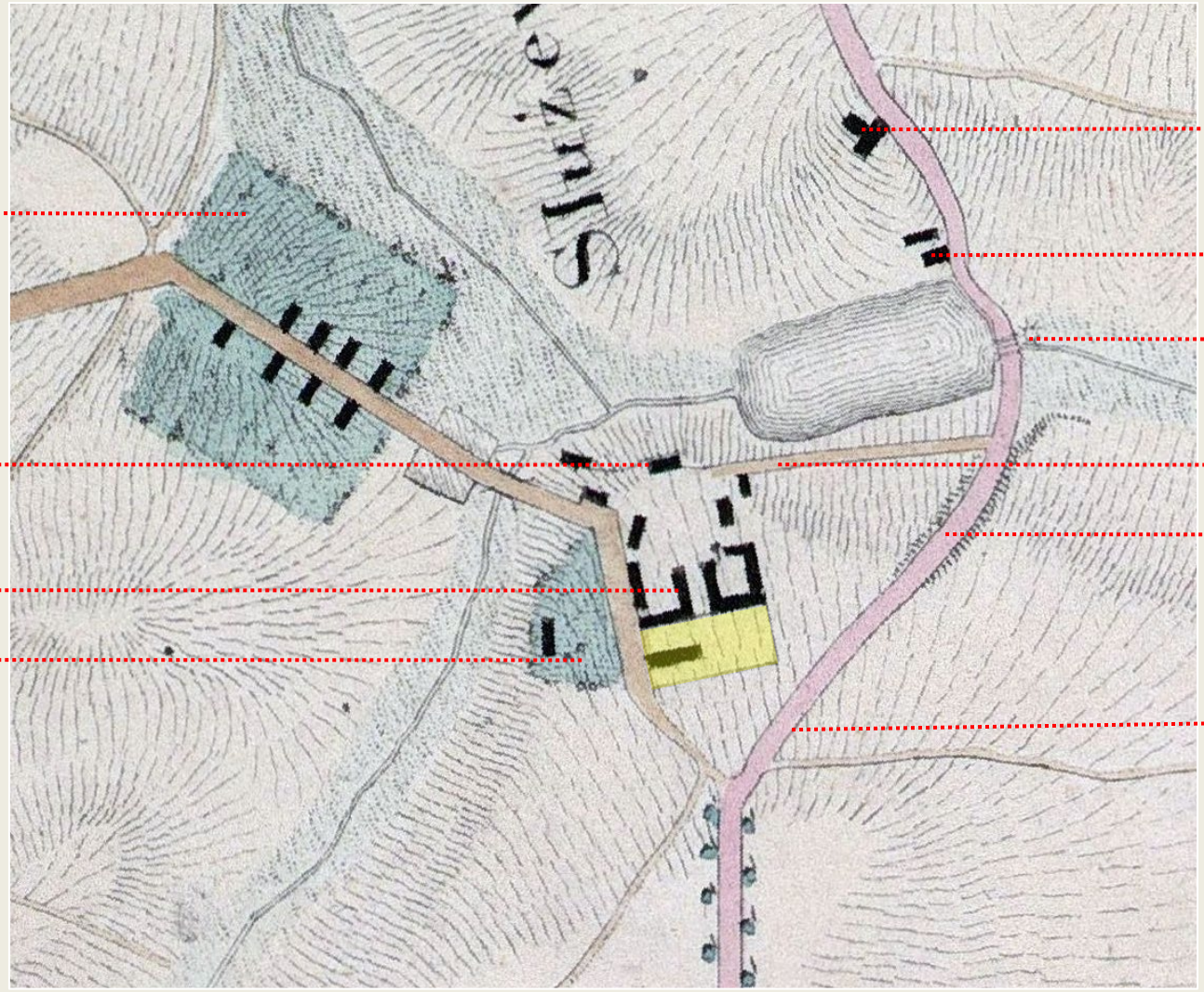

Rys. nr 35. SŁUŻEWIEC za czasów hrabiego Jana KANTEGO ZAUSKIEGO w 1819 roku.

13 września 1819 roku umarł Stanisław SUFFCZYŃSKI, zarządca Dóbr SŁUŻEWCA. Pozostawił po sobie żonę Mariannę z KOZŁOWSKICH, syna Stanisława oraz córki: Mariannę i Annę.

AGAD „Dobra Służewiec, powiat warszawski" sygn. 726 str. 39

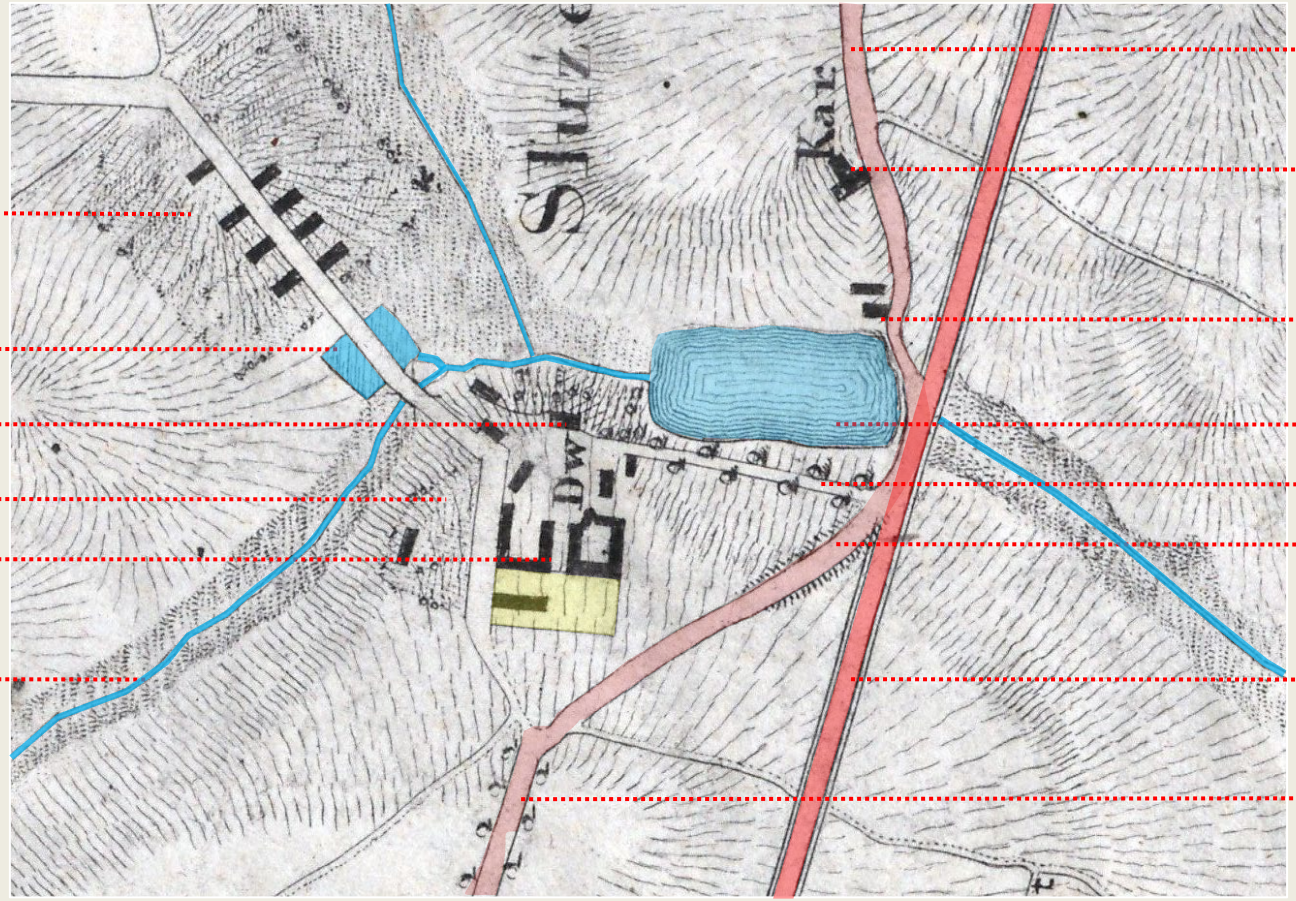

Rys. nr 36. SŁUŻEWIEC za czasów hrabiego Jana KANTEGO ZAUSKIEGO w 1820 roku.

W roku 1820 zaszły rewolucyjne zmiany w układzie komunikacyjnym, a mianowicie została wybudowana przez zaborcę rosyjskiego szosa bita łącząca Warszawę z garnizonem wojskowym w Puławach. Nowa arteria została wybudowana pod linijkę, z bardzo małą ilością zakrętów. Po dwóch stronach arterii znajdowały się rowy odwadniające. Stary kręty i błotnisty trakt warecki stracił na znaczeniu.

26 maja 1821 roku Trybunał Cywilny Pierwszej Instancji Województwa Mazowieckiego odrzucił pozew sukcesorów Jana Stanisława KORZENIEWSKIEGO o zwrot dóbr SŁUŻEWIEC.

2 lipca 1824 roku hrabia Jana – KANTY ZAŁUSKI oraz jego syn Roman sprzedali swoją część majątku za 365 tysięcy złotych polskich handlarzowi bawełną Józefowi DYZMAŃSKIEMU.

16 czerwca 1826 roku córka Jana KANTEGO ZAŁUSKIEGO – Teresa KOSZLLA sprzedała Józefowi DYZMAŃSKIEMU swoją część majątku SŁUŻEWIECKIEMGO.

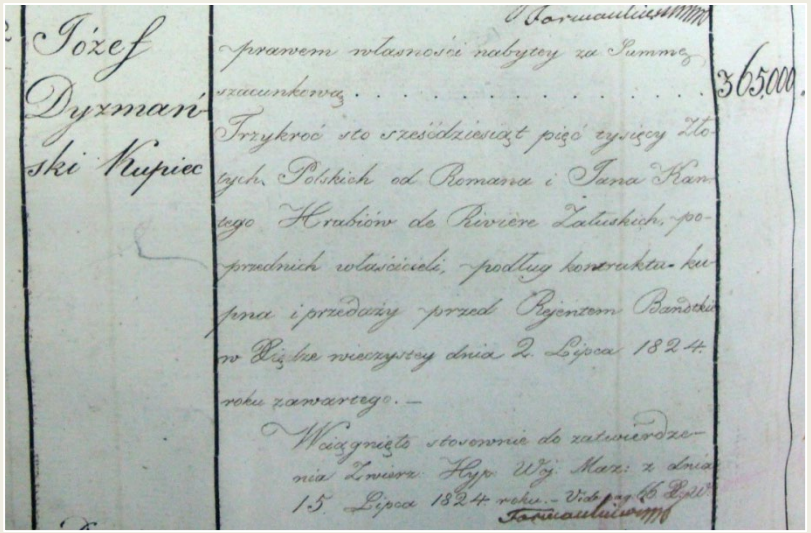
Józef Dyzmański Kupiec

prawem własności nabytey za Summę szacunkową 365,000

Trzykroć sto sześćdziesiąt pięć tysięcy Złotych Polskich od Romana i Jana Kantego Hrabiów de Rivière Załuskich, poprzednich właścicieli, podług kontraktu kupna i przedaży przed Rejentem Bandtkie w Xiędze wieczystey dnia 2. Lipca 1824 roku zawartego. –

Wciągnięto stosownie do zatwierdzenia Zwierz. Hyp. Woj. Maz: z dnia 15. Lipca 1824 roku. – Vide pag. 66 Xięgi W.

Rys. nr 37. Akt kupna-sprzedaży majątku SŁUŻEWIEC

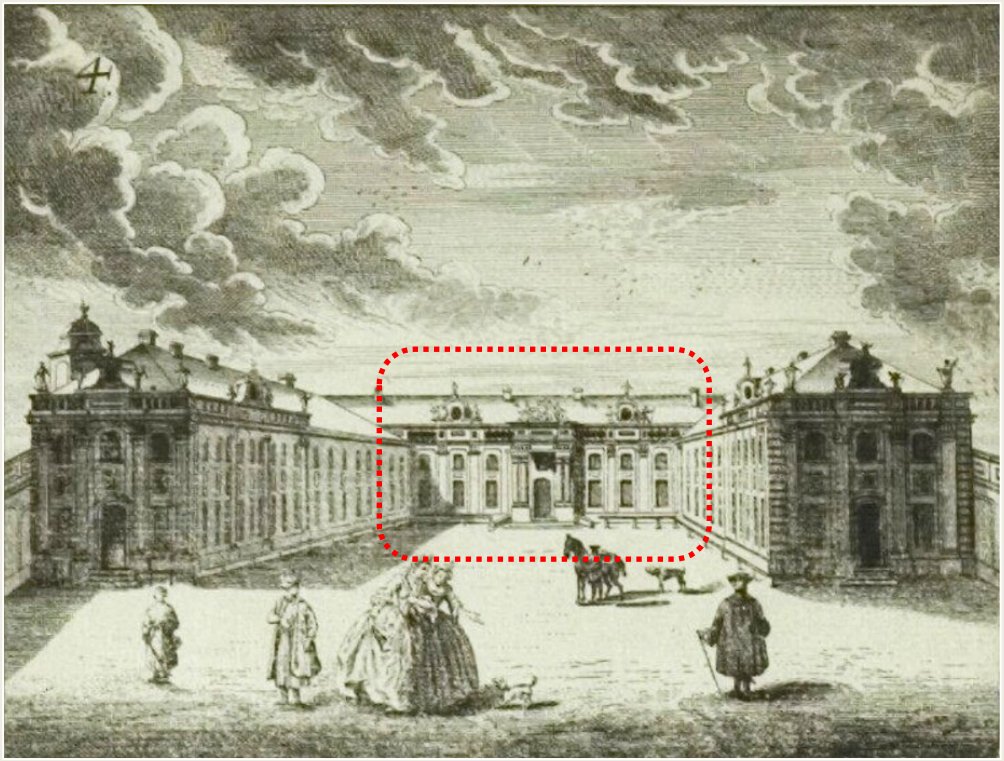

Rys. nr 38. Pałac BRANICKICH
Rycina z 1762 roku.

Przedsiębiorczy handlarz bawełną - Józef DYZMAŃSKI w 1817 roku nabył środkową część dawnego pałacu BRANICKICH położonego pomiędzy ulicami Miodową i Podwale. Jego aspiracje do bycia równym arystokratom sięgały dalej, dlatego też w 1824 roku nabył dobra SŁUŻEWIECKIE. W dalszej kolejności wystąpił do władz carskich o nadanie mu tytułu hrabiowskiego. Prawo tzw. „nowego szlachectwa” z herbem SŁUŻEWIEC otrzymał w 1841 roku.

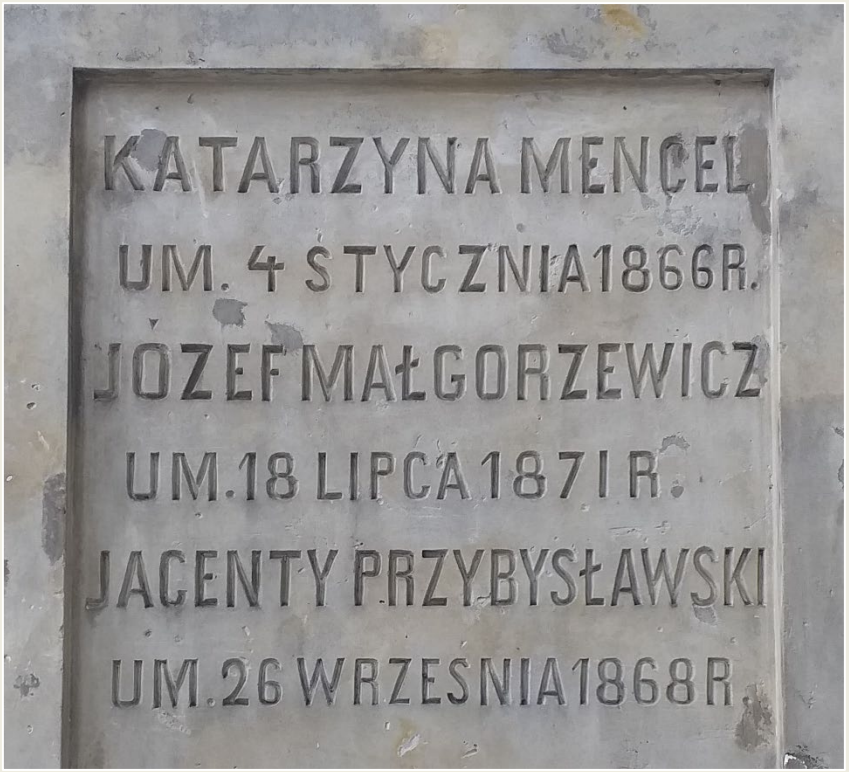

Rys. nr 39. Napis na grobie Jacentego PRZYBYSŁAWSKIEGO – zarządcy Dóbr SŁUŻEWIEC.

Rys. nr 40. Napis na grobie Józefa DYZMAŃSKIEGO – właściciela Dóbr SŁUŻEWIEC.

Właściciel SŁUŻEWCA - Józef DYZMAŃSKI i zarządca majątku - Jacenty PRZYBYSŁAWSKI zostali pochowani we wspólnym grobie na Starych Powązkach, kwatera 156, w WARSZAWIE.

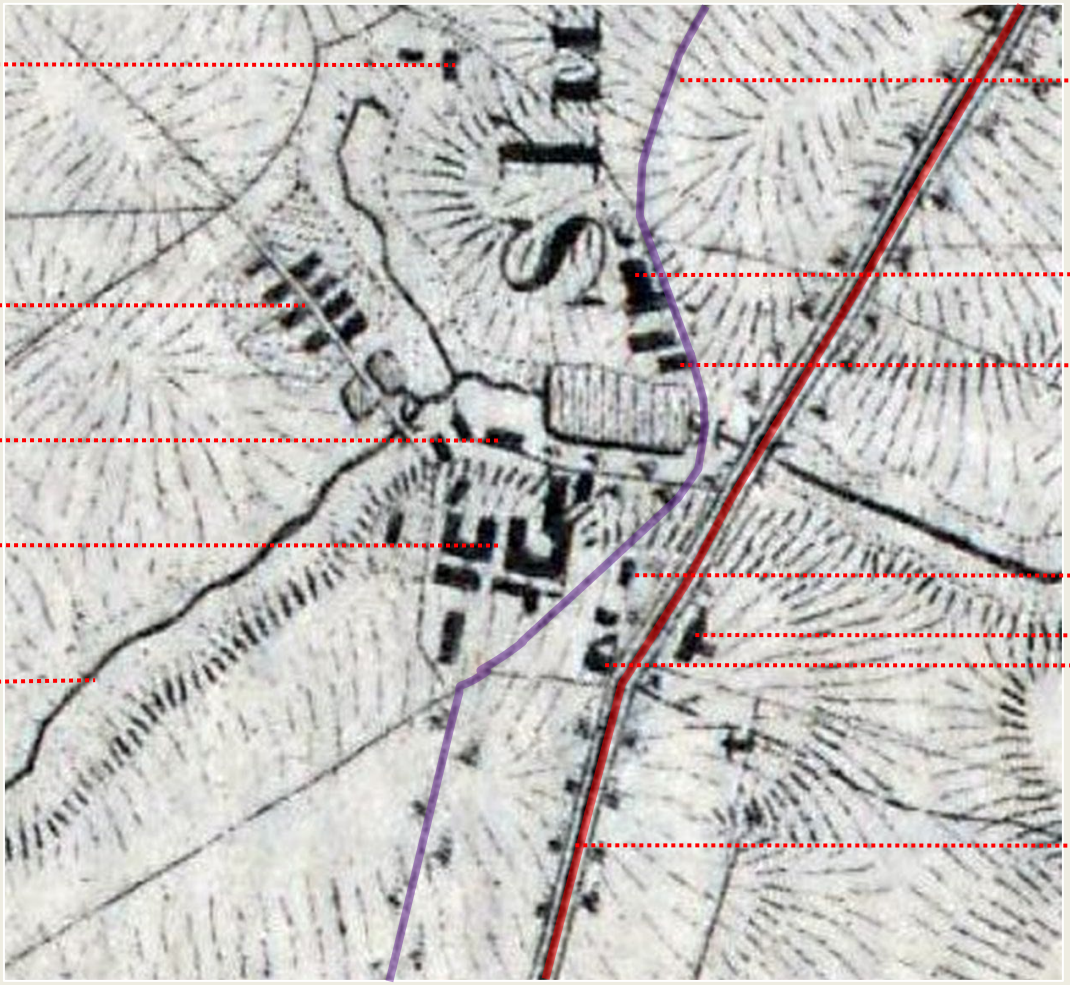

Rys. nr 41. SŁUŻEWIEC za czasów Józefa DYZMAŃSKIEGO w 1829 roku.

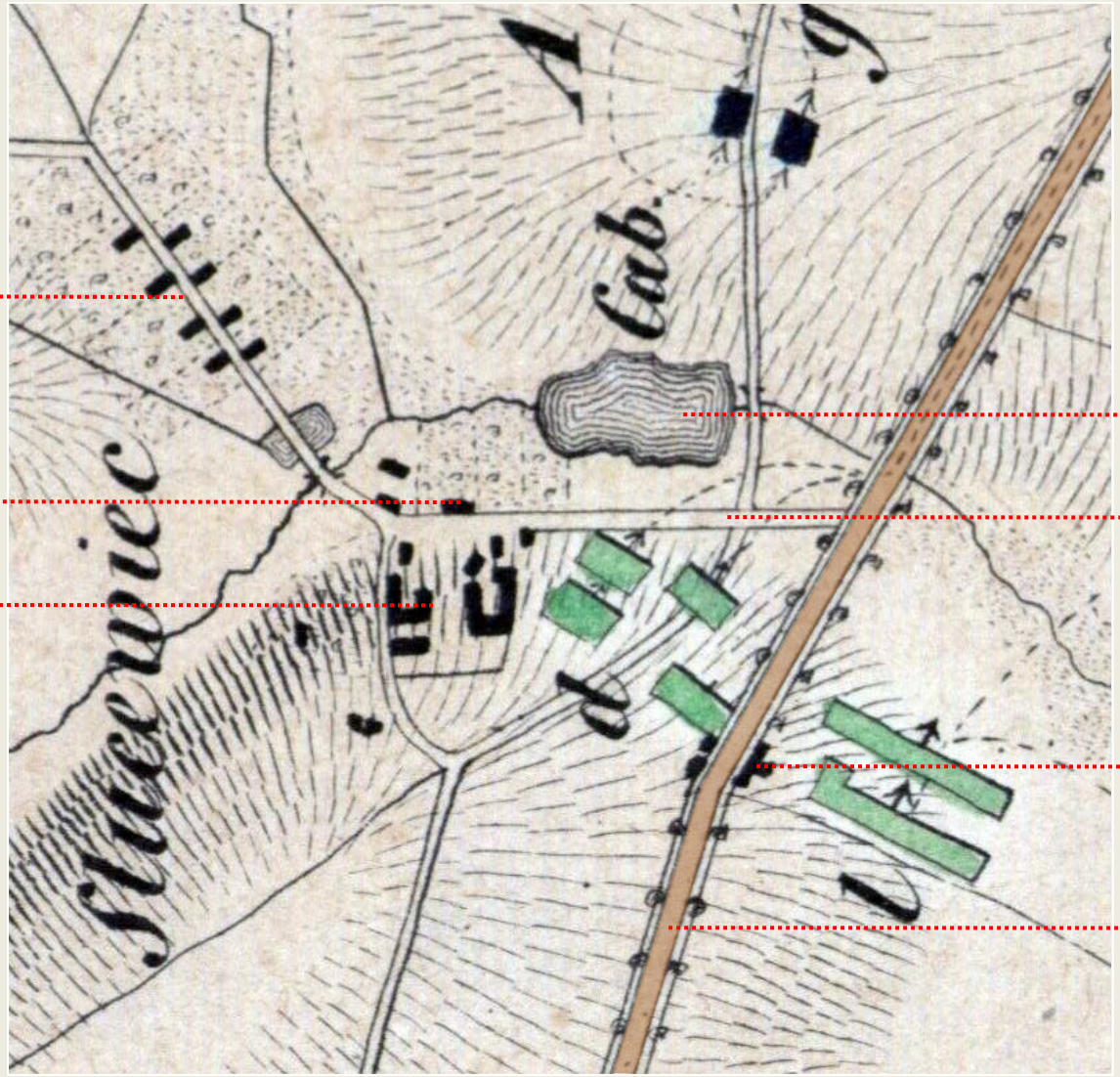

Rys. nr 42. SŁUŻEWIEC za czasów Józefa DYZMAŃSKIEGO w 1831 roku
(Okres Powstania Listopadowego)

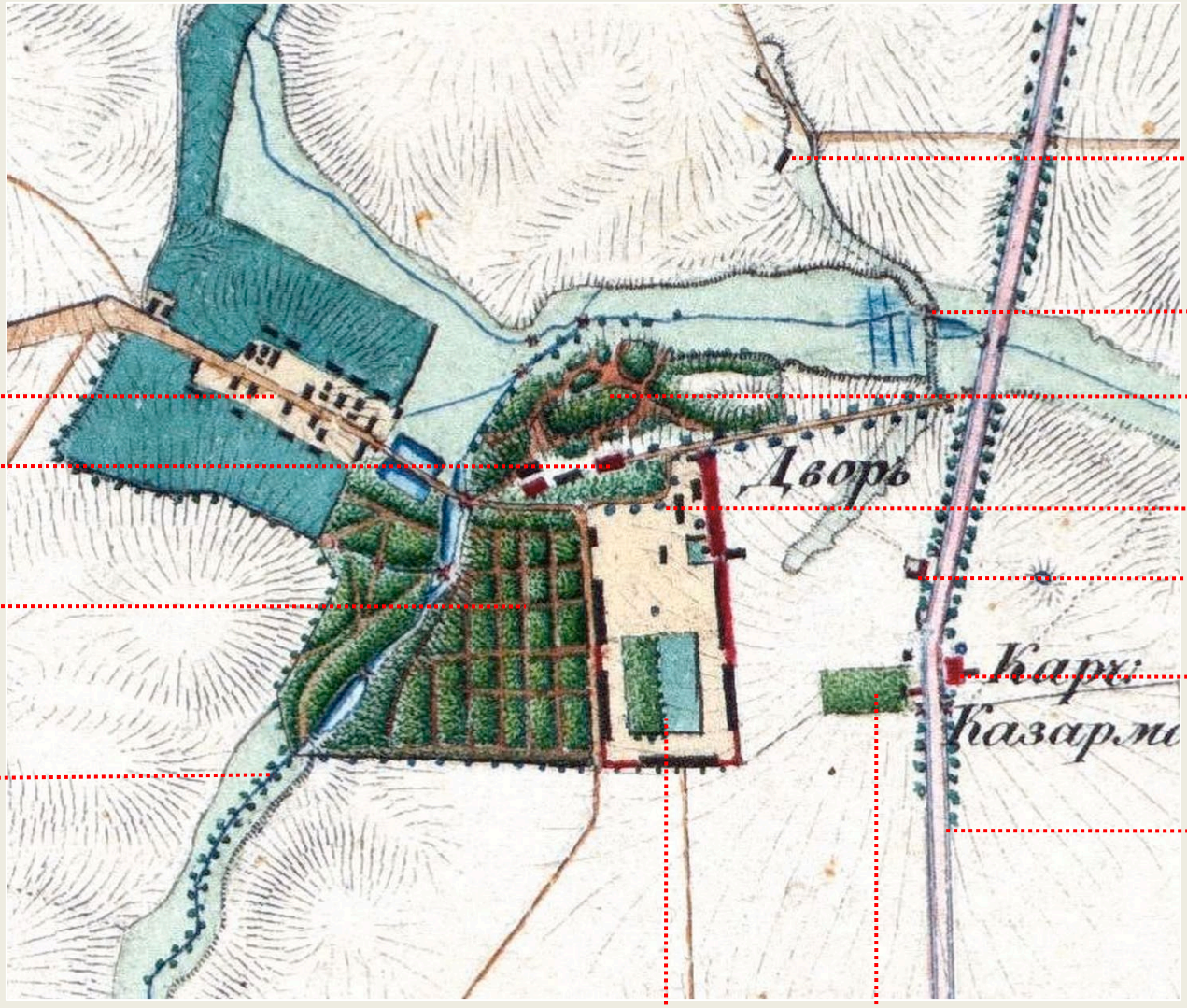

Stara karczma

Młyn

Park dworski

Folwark

Kuźnia

Karczma SŁUŻEWIEC

Szosa z WARSZAWY do PUŁAW

Wieś Służewiec

Dwór

Ogród dworski

Potok SŁUŻEWSKI

Lodownia

Dróżnik

Rys. nr 43. SŁUŻEWIEC za czasów Józefa DYZMAŃSKIEGO w 1836 roku.

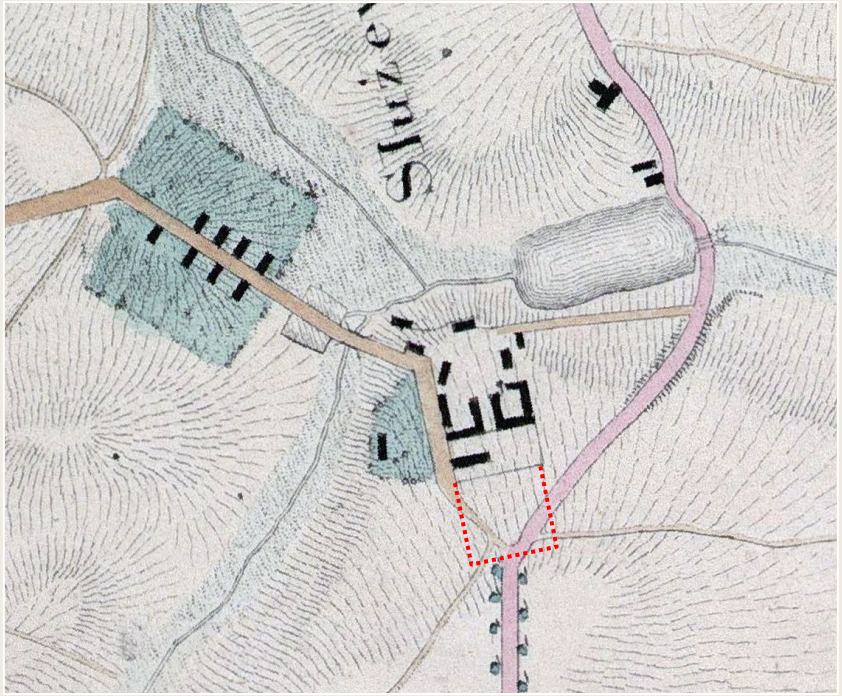

Rys. nr 44. SŁUŻEWIEC 1819 rok

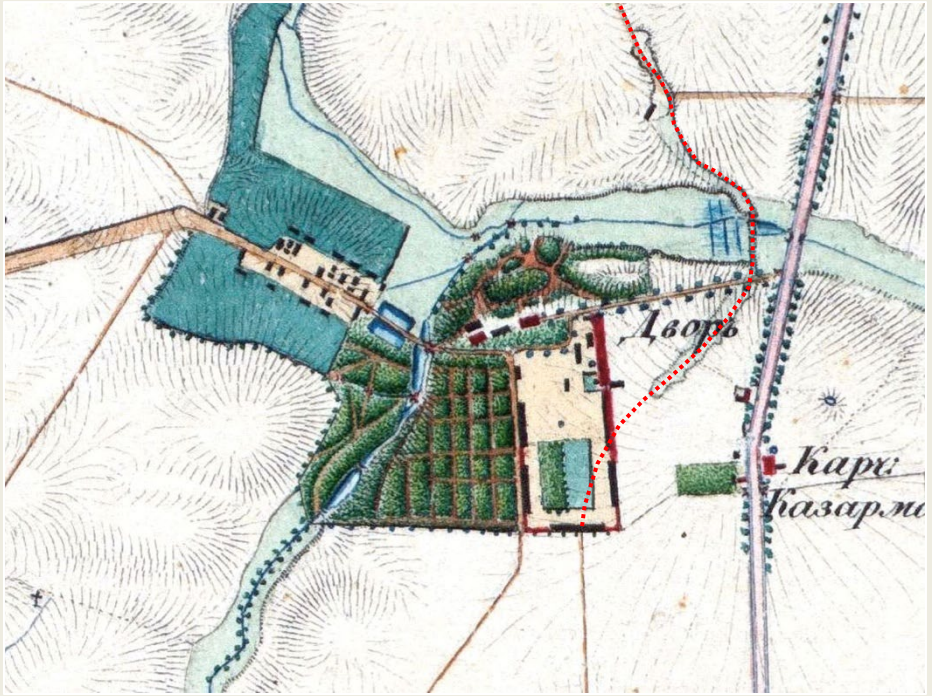

Rys. nr 45. SŁUŻEWIEC 1836 rok

Porównując mapy z roku 1819 i 1836 można zauważyć, iż w tym czasie na terenie SŁUŻEWCA zaszły kolosalne zmiany w zakresie zagospodarowania terenu. Podstawową inwestycją wpływającą na przeobrażenia tego miejsca było wybudowanie w 1820 roku szosy z WARSZAWY do PUŁAW, dzięki czemu zanikł średniowieczny trakt warecki. Przy nowej trasie komunikacyjnej postawiono zaplecze techniczne do obsługi i konserwacji oraz kuźnię i karczmę zajezdną.

Na mapie z 1836 roku widać jeszcze pozostałości po starej karczmie, natomiast nie ma już starej kuźni i młyna przy stawie.

Nowe wytyczenie trasy komunikacyjnej pozwoliło znacznie powiększyć obszar folwarku oraz umożliwiło postawienie kolejnych zabudowań gospodarczych.

W rękach nowego gospodarza – Józefa DYZMAŃSKIEGO w otoczeniu dworu od strony stawów pojawił się park w stylu angielskim natomiast na zachód od zabudowań folwarku urządzono rozległy ogród.

Rys. nr 46. SŁUŻEWIEC za czasów Józefa DYZMAŃSKIEGO w 1845 roku.

Spis mieszkańców wsi SŁUŻEWIEC 1848 ROK

1. SZLIŃSKI Franciszek
2. STANISŁAWIAK Jan
3. TEMPAŁA Ignacy (sołtys)
4. ŻEBROWSKI Wojciech
5. SOCHA Wojciech
6. LATOSZEK Michał
7. ŁAGOWSKA Marianna
8. GÓRNIAK Walenty

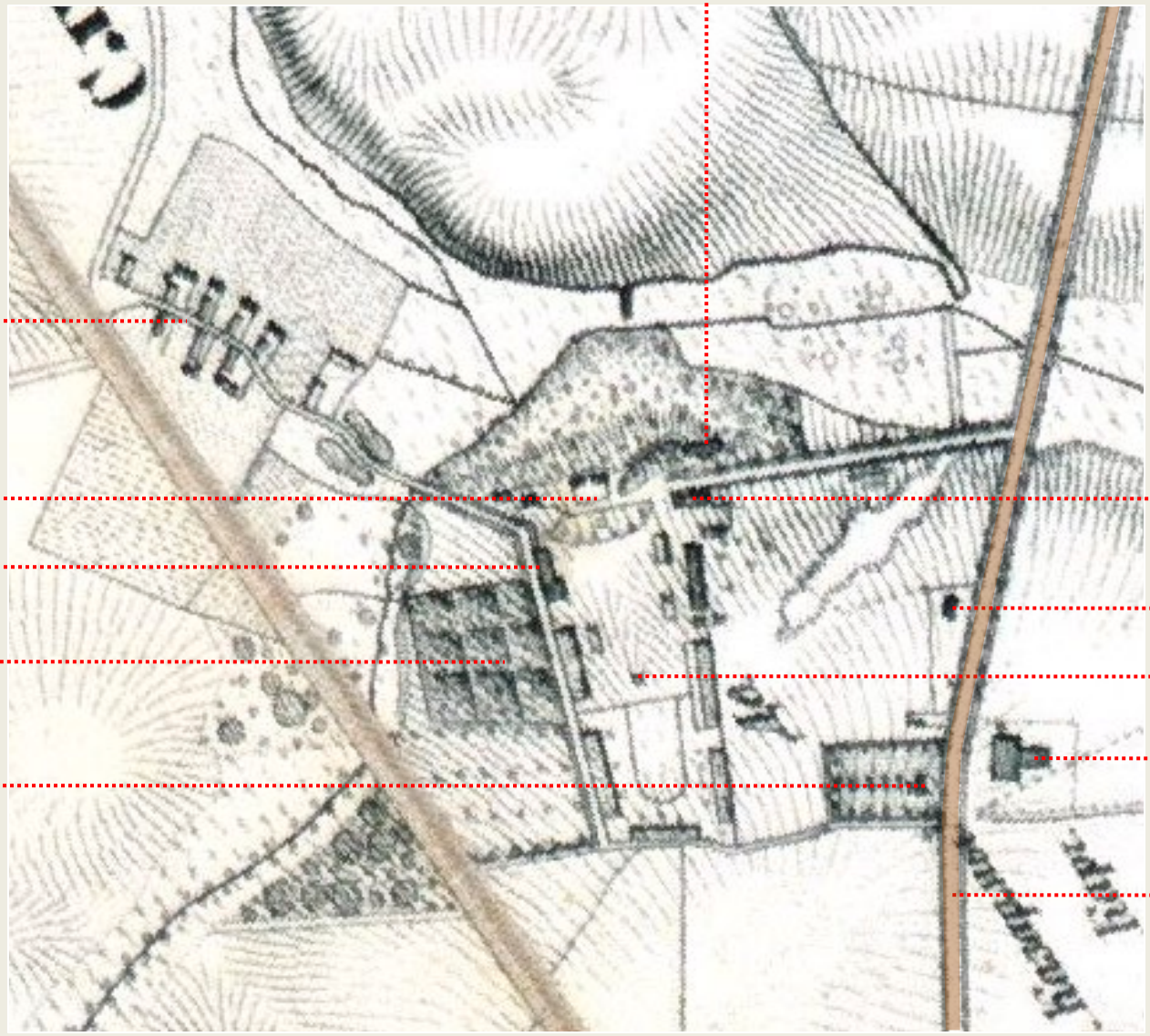

Rys. nr 47. SŁUŻEWIEC za czasów Józefa DYZMAŃSKIEGO w 1851 roku.

14 lutego 1852 roku Józef DYZMAŃSKI sprzedał dobra SŁUŻEWIEC, w tym ZBARZ, GORZKIEWKI, folwark PALUCHÓW, folwark PERY i część na MOCZYDLE pod literą „B”, za 100 tysięcy srebrnych rubli, adwokatowi Dominikowi ZIELIŃSKIEMU natomiast dzierżawca SŁUŻEWCA - Jacenty PRZPRZYBYSŁAWSKI sprzedał Dominikowi Zielińskiemu inwentarz żywy. Kupno poręczył ZYMEL EPSTEIN – kupiec pierwszej GILACJI.

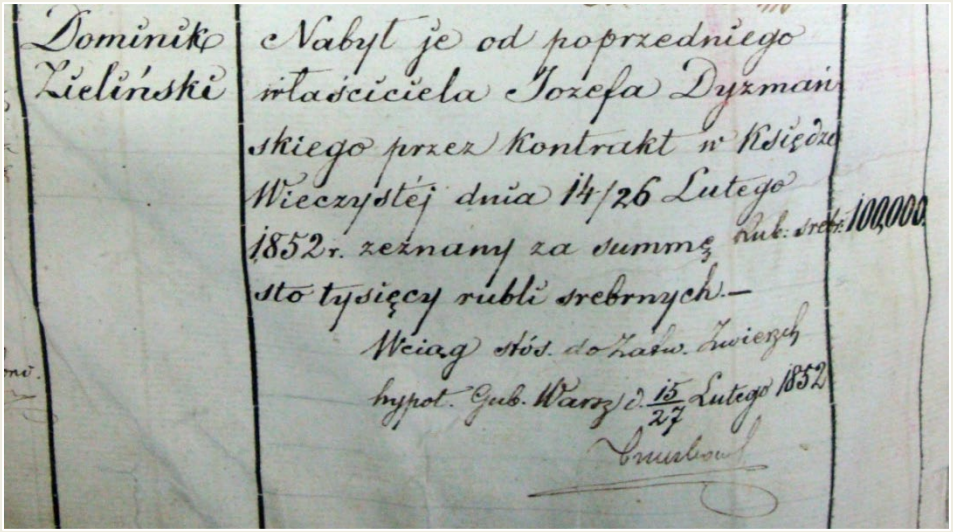
Dominik Zieliński

Nabył je od poprzedniego właściciela Jozefa Dyzmańskiego przez Kontrakt w Księdze Wieczystéj dnia 14/26 Lutego 1852 r. zeznany za summę sto tysięcy rubli srebrnych.—

Rub: srebr: 100,000

Wciąg stós. do Zatw. Zwierzch hypot. Gub. Warsz. d. 15/27 Lutego 1852

Rys. nr 48. Akt kupna-sprzedaży majątku SŁUŻEWIEC

ZYMEL EPSTEIN na mocy kontraktu poczynił znaczne nakłady jak: wykonanie melioracji, założenie gorzelni oraz dokupienie inwentarza. Został również upoważniony do wycięcia i sprzedaży drzew z lasów Dóbr SŁUŻEWIEC. W tym celu dobrał sobie wspólników z GÓRY KALWARII: MORDKA RENCHENMANA i JAKÓBA NASBAUMA.
Pod koniec 1854 roku ZYMEL EPSTEIN zmarł, a spadek przeszedł na wdowę – RAJZĘ z BERENSZTEINÓW EPSTAIN oraz dzieci: DAWIDA, BERNARDA i PIKUSA.

Rys. nr 49. Tablica nagrobna upamiętniająca mecenasa Dominika ZIELIŃSKIEGO, oficjalnego właściciela Dóbr SŁUŻEWIEC.

Rys. nr 50. Popiersie mecenasa Dominika ZIELIŃSKIEGO, znajdujące się na grobowcu, na Starych Powązkach w WARSZAWIE.

22 lutego 1857 roku Dominik ZIELIŃSKI sprzedał majątek za 130 tysięcy srebrnych rubli, księżnej Aleksandrze POTOCKIEJ

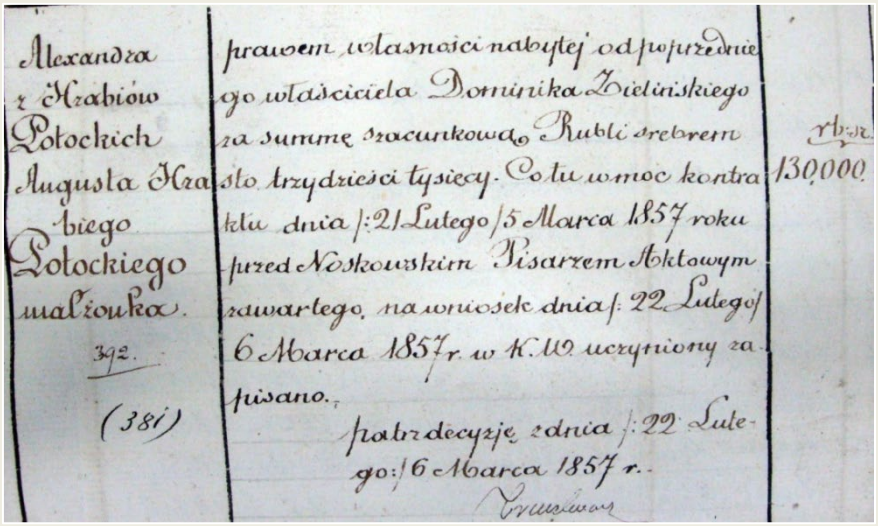

Alexandra z Hrabiów Potockich Augusta Hrabiego Potockiego małżonka.
392.
(381)

prawem własności nabytej od poprzedniego właściciela Dominika Zielińskiego za summę szacunkową Rubli srebrem sto trzydzieści tysięcy. Co tu w moc kontraktu dnia /: 21 Lutego / 5 Marca 1857 roku przed Noskowskim Pisarzem Aktowym zawartego, na wniosek dnia /: 22 Lutego / 6 Marca 1857 r. w K. W. uczyniony zapisano.

patrz decyzję z dnia /: 22 Lutego: / 6 Marca 1857 r.

rb: sr.
130,000

Rys. nr 51. Akt kupna-sprzedaży majątku SŁUŻEWIEC

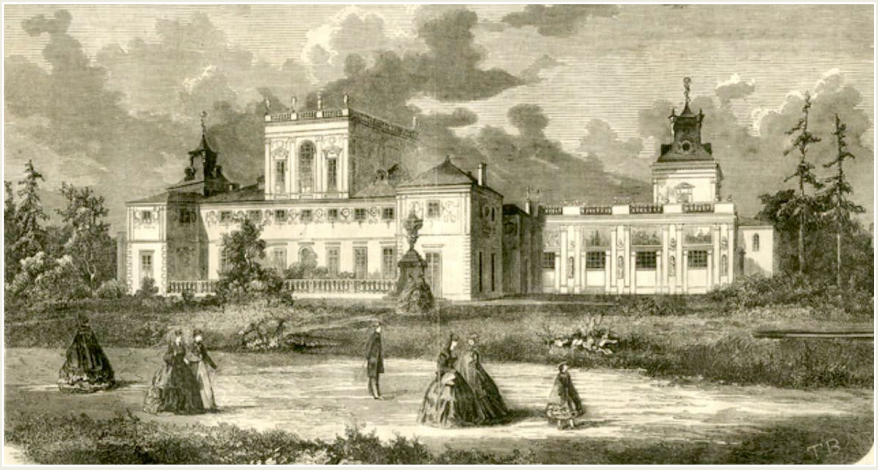

Rys. nr 52. Widok pałacu w WILANOWIE za czasów Aleksandry POTOCKIEJ w 1862 roku.

Rys. nr 53. Portret Aleksandry POTOCKIEJ Z POTOCKICH

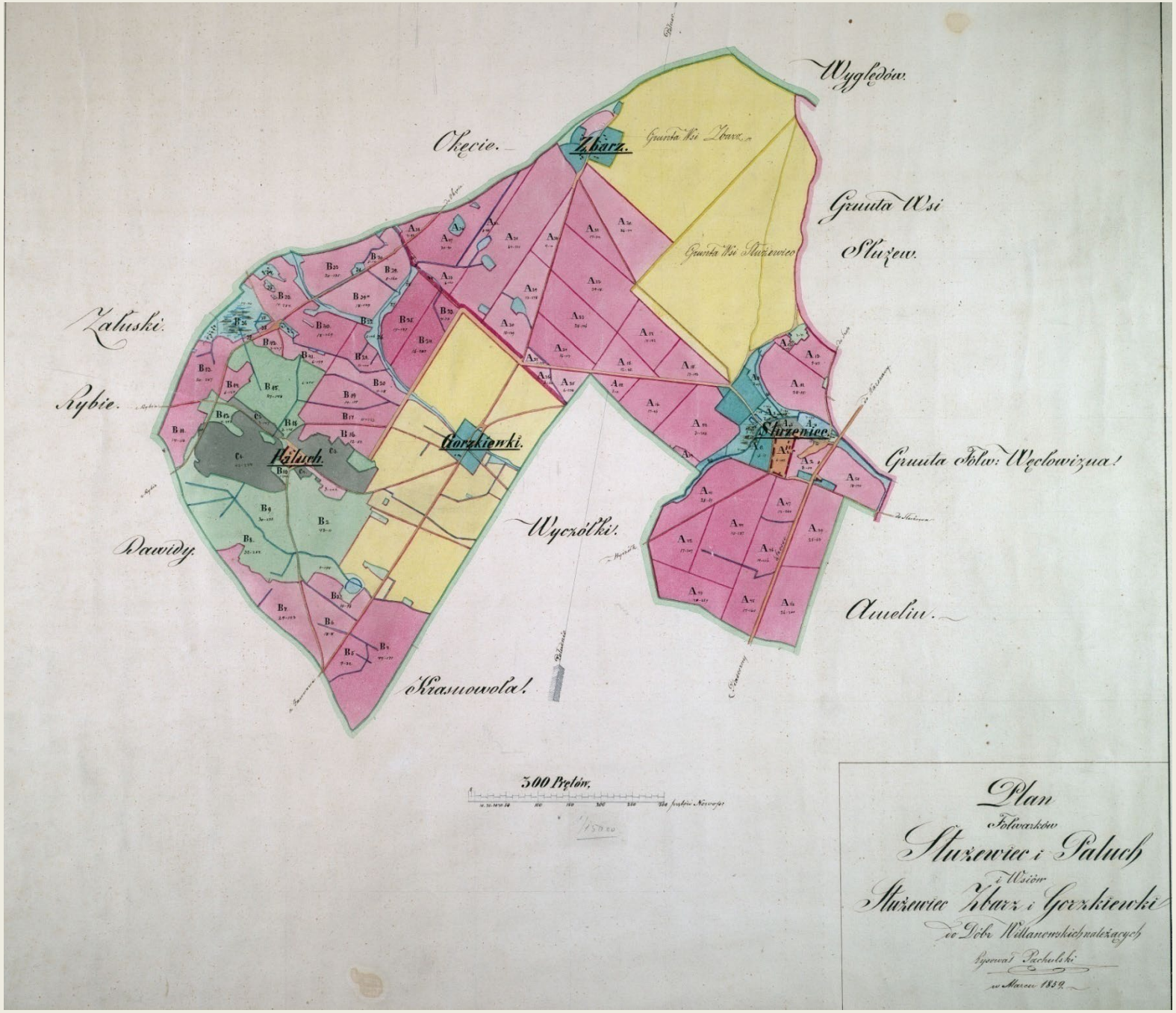

Rys. nr 54. Dobra SŁUŻEWIECKIE za czasów Aleksandry POTOCKIEJ w 1859 roku.

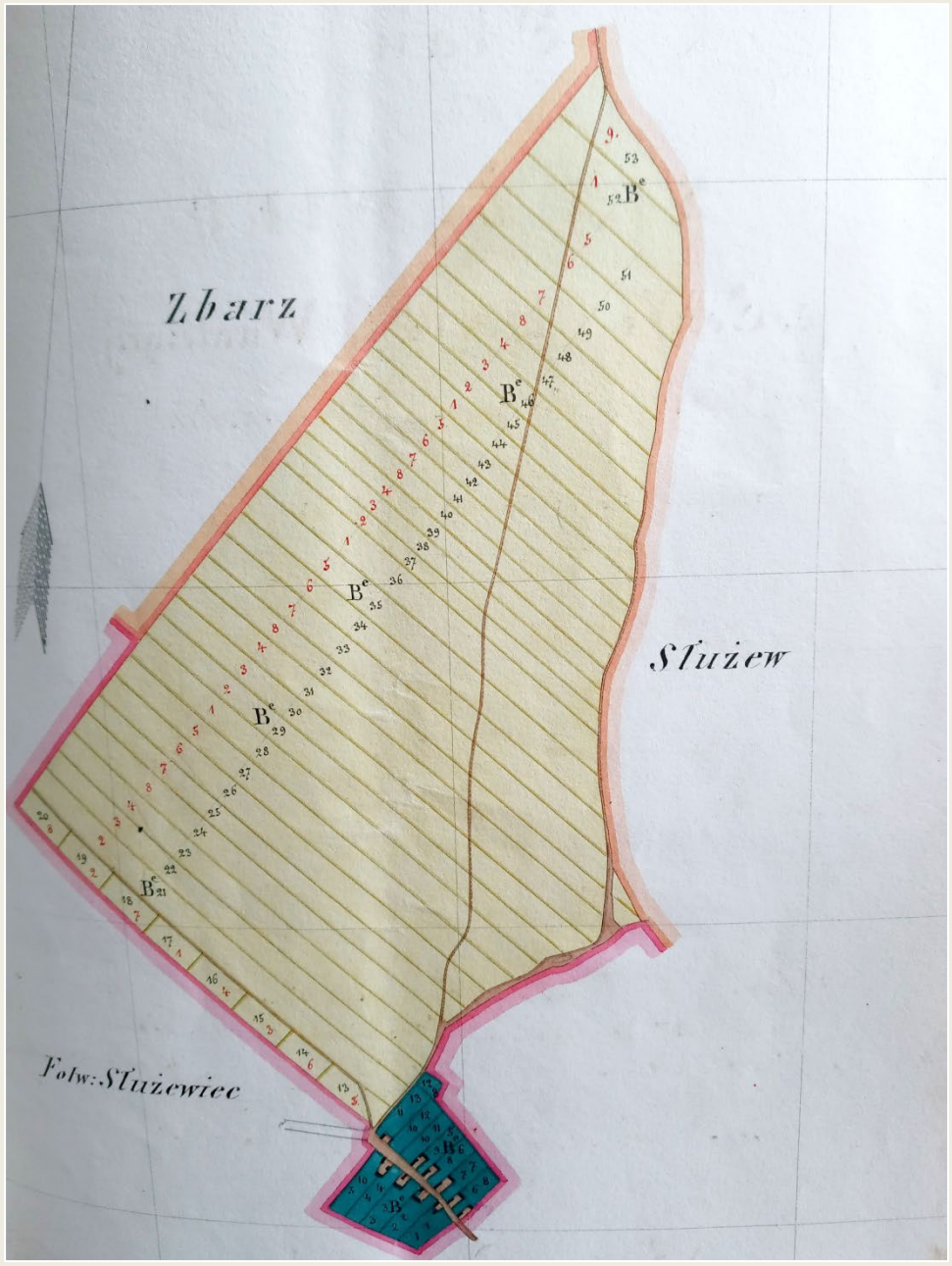

Rys. nr 55. Plan gruntów wsi SŁUŻEWIEC w 1860 roku.

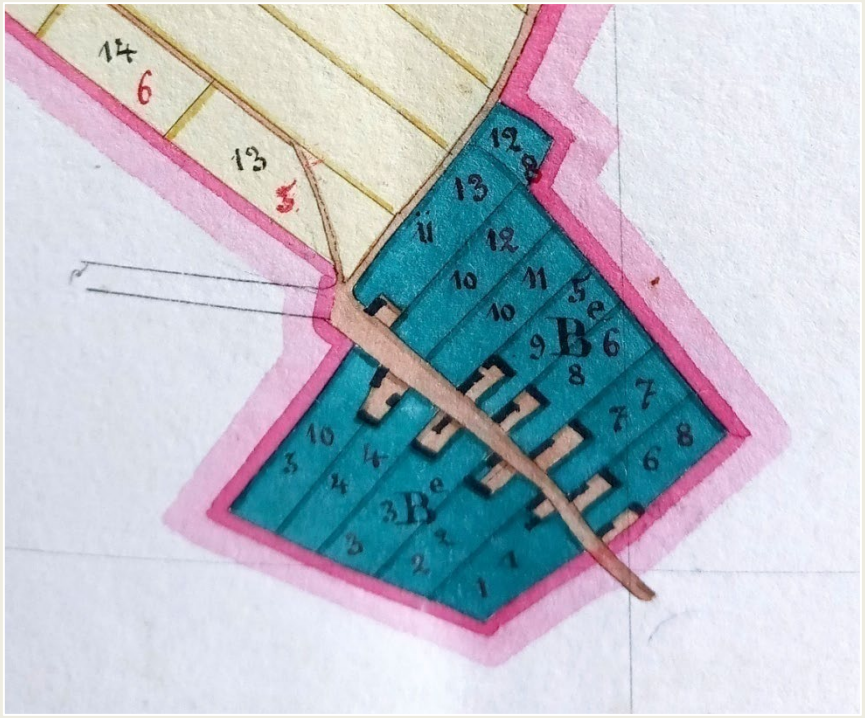

Rys. nr 56. Wieś SŁUŻEWIEC w 1860 roku.

Spis mieszkańców wsi SŁUŻEWIEC 1856 ROK

1. KULESZA Wojciech
2. STANISŁAWIAK Józef
3. TEMPAŁA Ignacy (sołtys)
4. ŻEBROWSKI Wojciech
5. SOCHA Wojciech
6. LATOSZEK Michał
7. TEMPAŁA Kazimierz
8. GÓRNIAK Józef
9. KASIAK Piotr
10. NIEDZIELAK Jan
11. OCHMAN Antoni

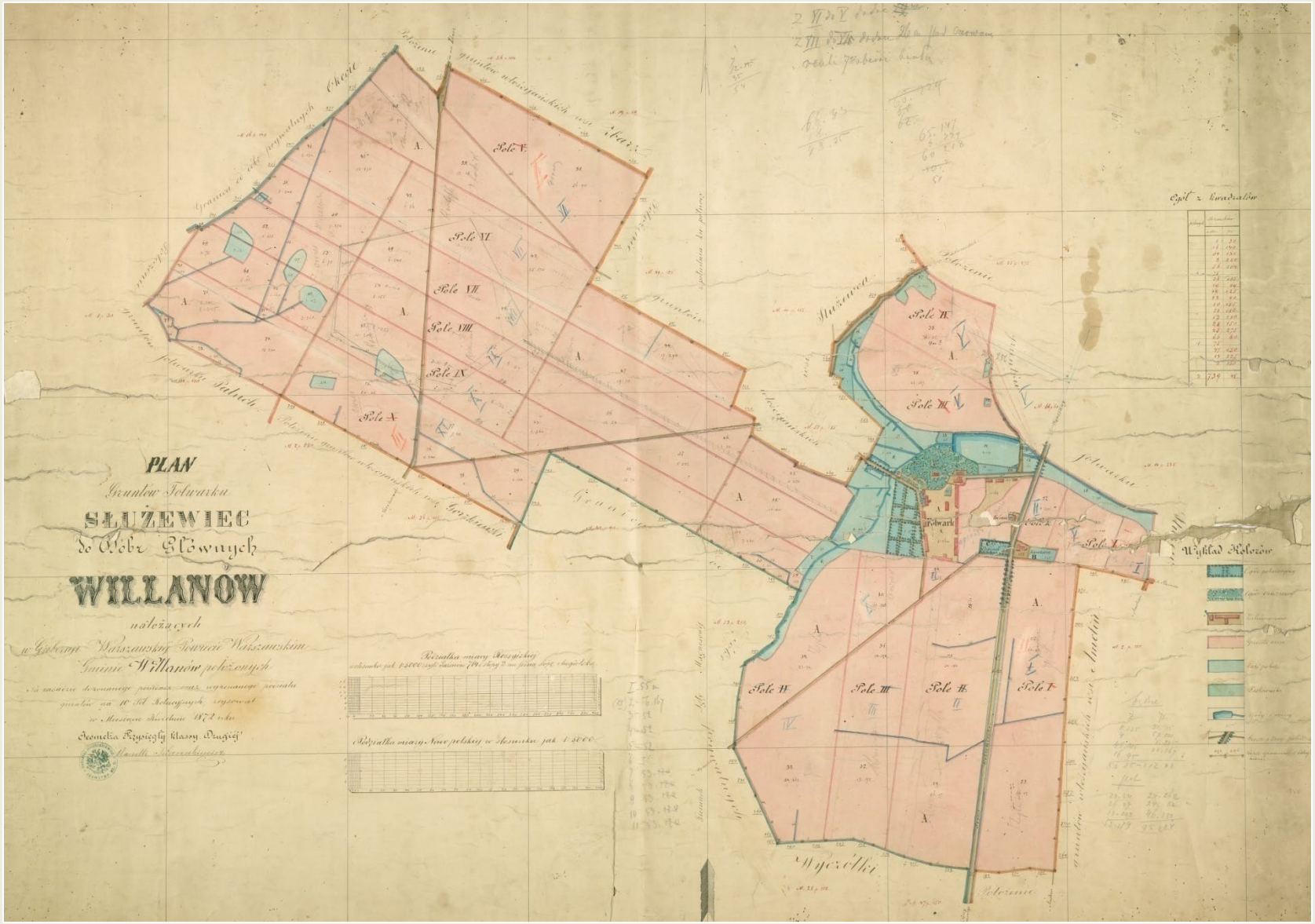

Rys. nr 57. Plan gruntów folwarku SŁUŻEWIEC za czasów Aleksandry POTOCKIEJ w 1872 roku.

Nowy dwór

Holendernia?

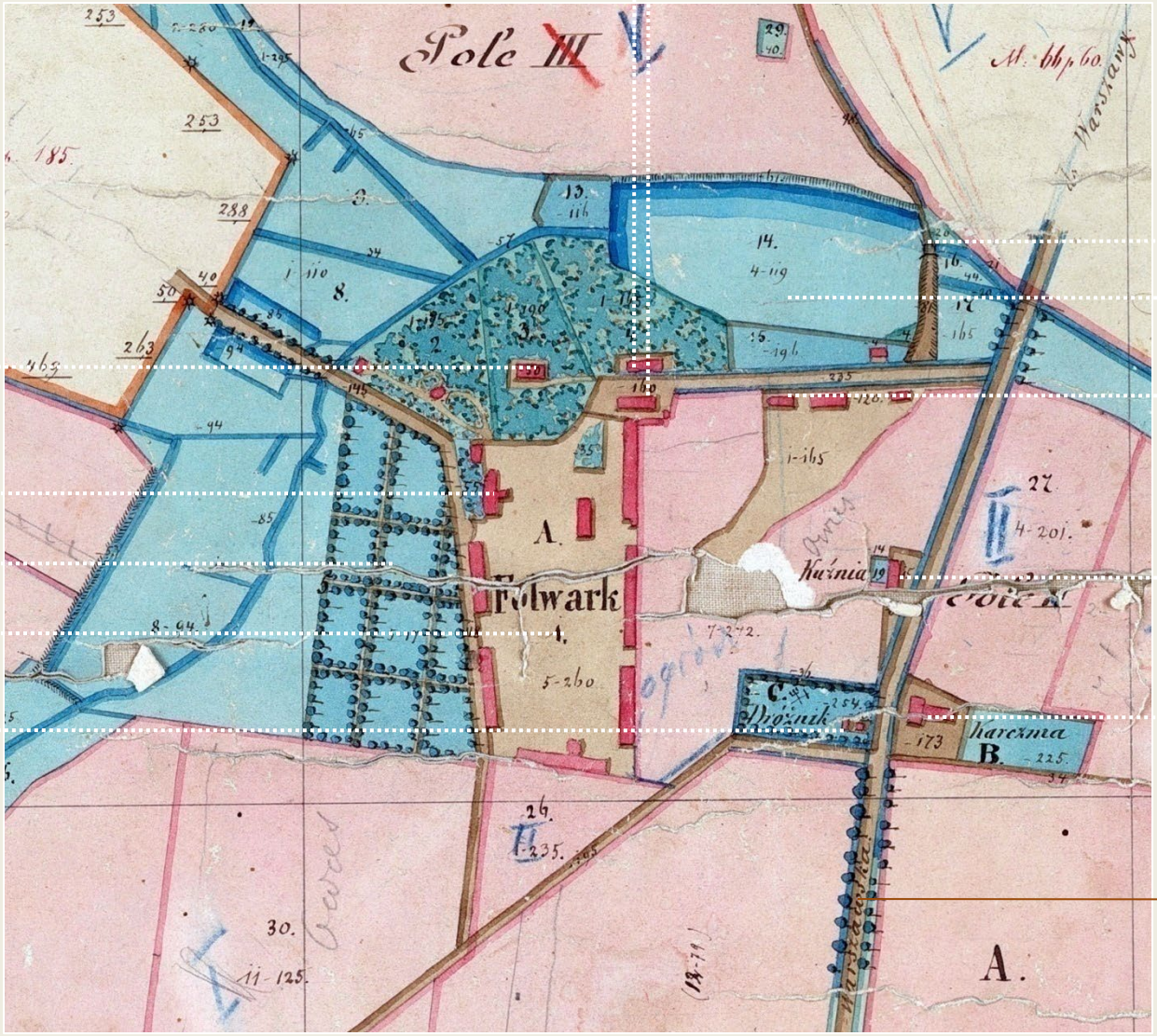

Młyn (deptak)

Staw

Stary dwór

Czworak
Sześciorak
Ośmiorak

Rządcówka

Ogród dworski

Kuźnia

Folwark

Karczma
SŁUŻEWIEC

Dróżnik

Szosa
WARSZAWSKA

Rys. nr 58. Plan zabudowań folwarku SŁUŻEWIEC za czasów Aleksandry POTOCKIEJ w 1872 roku.

WYKAZ ZABUDOWAŃ DWORU I FOLWARKU SŁUŻEWIEC

1. Dom z drewna i muru pod gontem
2. Dom czeladzi w ogrodzie z muru pod dachówką
3. Cieplarnia z drewna i muru pod gontem
4. Folwark

a) Spichlerz z drewna pod słomą
b) Kloaka z drewna pod gontami
c) Stajnie i wozownie z komórkami z drewna w słupy murowane pod słomą
d) Stodoła z drewna w słupy murowana pod słomą
e) Stodoła z drewna w słupy i ściany murowane
f) Stodoła z drewna pod słomą w słupy i ściany murowane
g) Maneż kierat z drewna pod słomą ośmiokątny
h) Stajnia z wozownią murowana pod gontem
i) Stajnia z wozownią murowana pod gontem

5. Dom dla pachciarza (dzierżawcy) z drewna pod gontami
6. Chlewy z drewna pod słomą w tyle stojące
7. Kuźnia z mieszkaniem murowana pod gontami
8. Dom komorniczy z drewna pod słomą
9. Karczma zajezdna murowana pod gontem
10. Studnia z drewna pod daszkiem gontowym
11. Dom dla sadownika z drewna pod słomą
12. Dom mieszkalny murowany pod gontem
13. Gorzelnia murowana pod dachówką
14. Młyn deptak z drewna pod gontem
15. Obora i skład na kartofle i porządki gospodarskie murowana pod słomą
16. Dom na letnie mieszkanie murowany dachówką kryty
17. Stajnia z wozownią z drewna pod gontem
18. Holendernia (ozdobna obora usytuowana przy parku dworskim) murowana pod gontem
19. Ośmiorak z drewna pod gontem
20. Sześciorak z drewna pod gontem

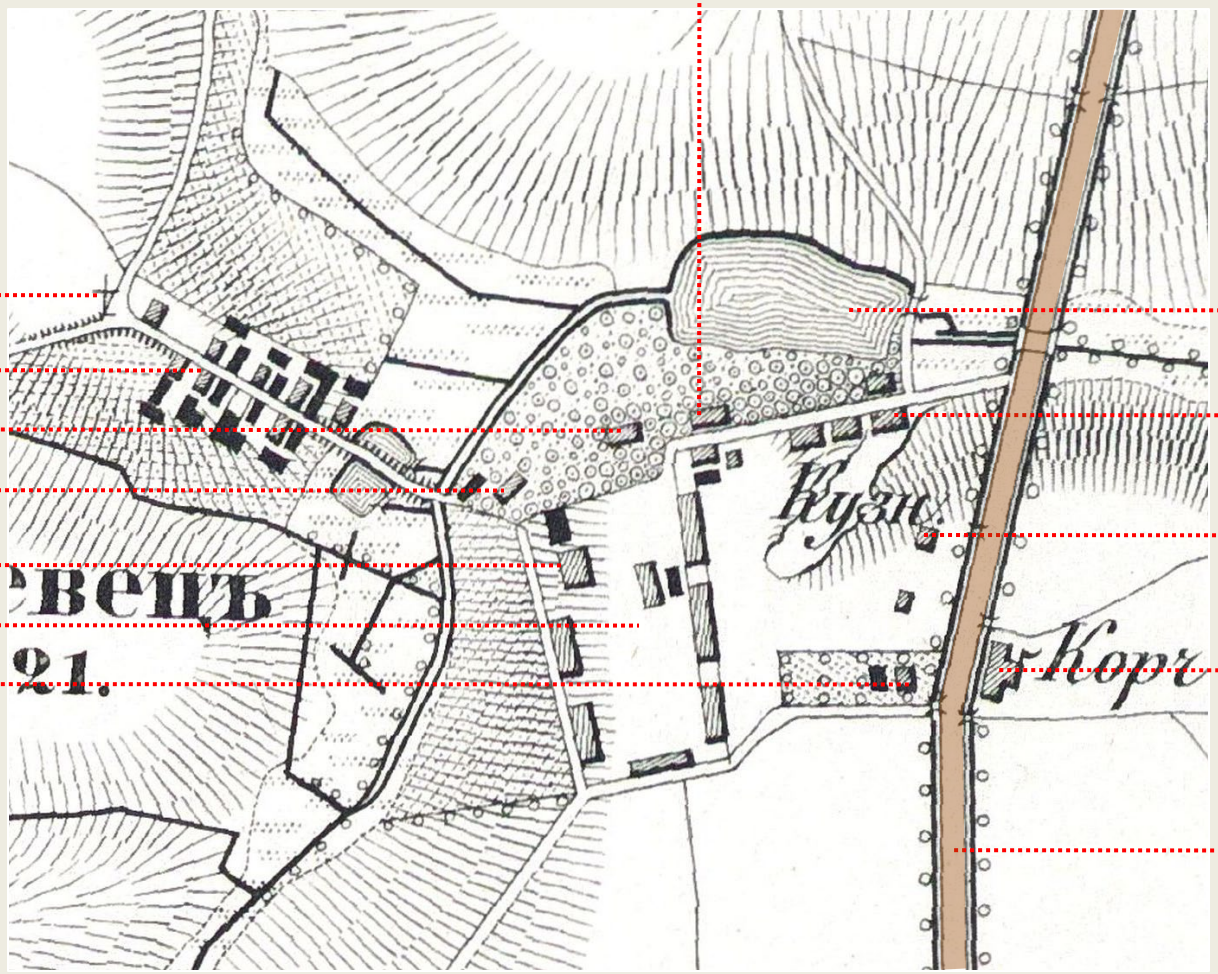

Rys. nr 59. SŁUŻEWIEC za czasów Aleksandry POTOCKIEJ w 1874 roku.

Rys. nr 60. SŁUŻEWIEC za czasów Aleksandry POTOCKIEJ w 1874 roku.

Tabela likwidacyjna wsi SŁUŻEWIEC 1866 ROK

1. STAŃCZYK Jan
2. ŻEBROWSKI Wojciech
3. TEMPAŁA Jakub TEMPAŁA Ignacy
4. SOCHA Wojciech
5. LATOSZEK Michał
6. LASKOWSKI Adam
7. GÓRNIAK Walenty
8. STANISŁAWIAK Jan
9. SZLIŃSKI Franciszek
10. SROKA Wojciech
11. OCHMAN Antoni
12. STANISŁAWIAK
13. NERKA Józef
14. NIEDZIELAK Izydor

Rys. nr 61. W czerwonej elipsie zaznaczono kapliczkę postawioną 26 czerwca 1875 roku przez Michała Żebrowskiego – gospodarza wsi SŁUŻEWIEC. Niebieskim prostokątem zaznaczono jego gospodarstwo.

Rys. nr 62. Współczesne zdjęcie kapliczki postawionej przez Michała Żebrowskiego na rozstaju dróg.

Rys. nr 63. Zdjęcie portretowe Ksawerego BRANICKIEGO

Rys. nr 64. Obraz z Ksawerym BRANICKIM

Ksawery Branicki w 1892 roku odziedziczył DOBRA WILANOWSKIE po swej krewnej Aleksandrze POTOCKIEJ. Był już wtedy znanym kontynuatorem dzieła swego ojca Konstantego (1824-1884), wybitnego ornitologa i mecenasa popularnych wówczas podróży naukowych. Ksawery finansował również wyprawy naukowe, sam zresztą w nich uczestniczył. Innym zamiłowaniem Ksawerego było bibliofilstwo.
Zmarł w czerwcu 1926 roku zapisując DOBRA WILANOWSKIE swojemu synowi Adamowi.

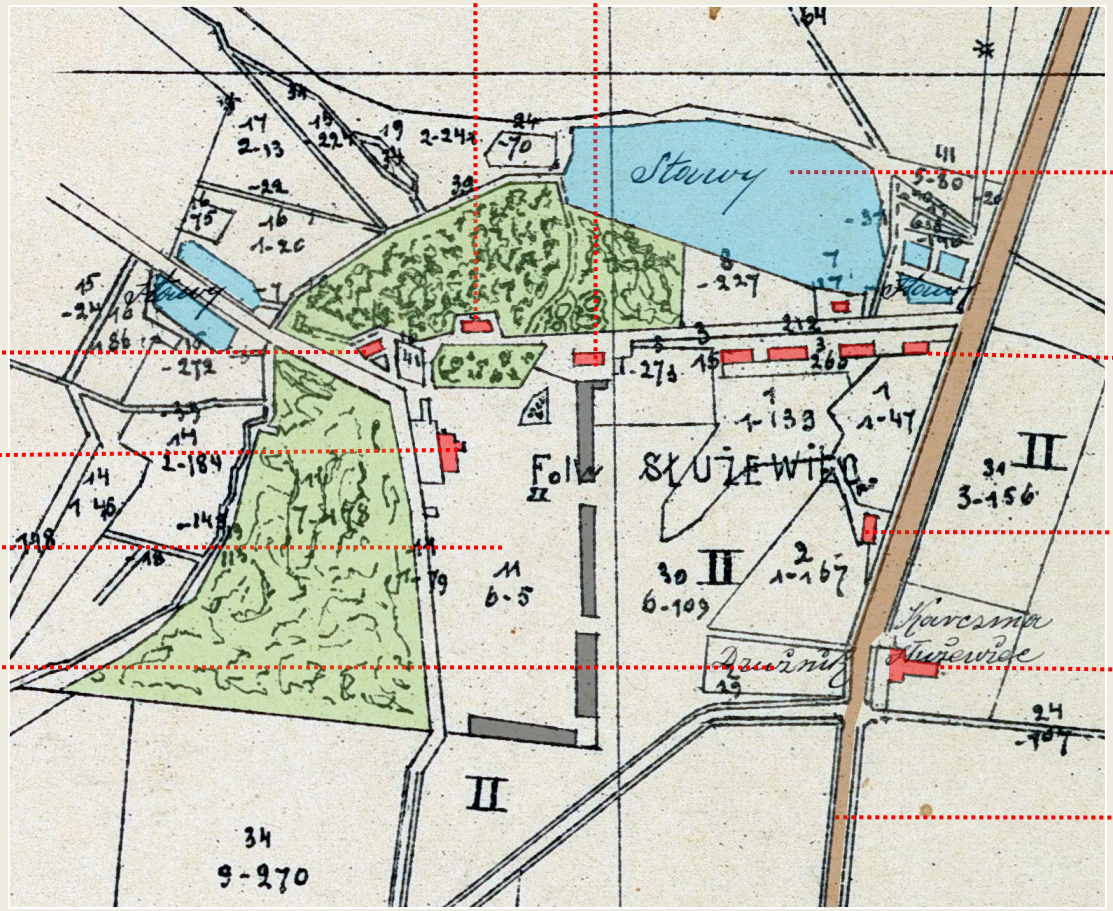

Stary dwór

Holendernia?

Staw

Szkoła?

Czworak
Sześciorak
Ośmiorak

Rządcówka

Folwark

Kuźnia

Dróżnik

Karczma
SŁUŻEWIEC

Szosa z
WARSZAWY do
PUŁAW

Rys. nr 65. Plan folwarku SŁUŻEWIEC za czasów Ksawerego BRANICKIEGO w 1894 roku.

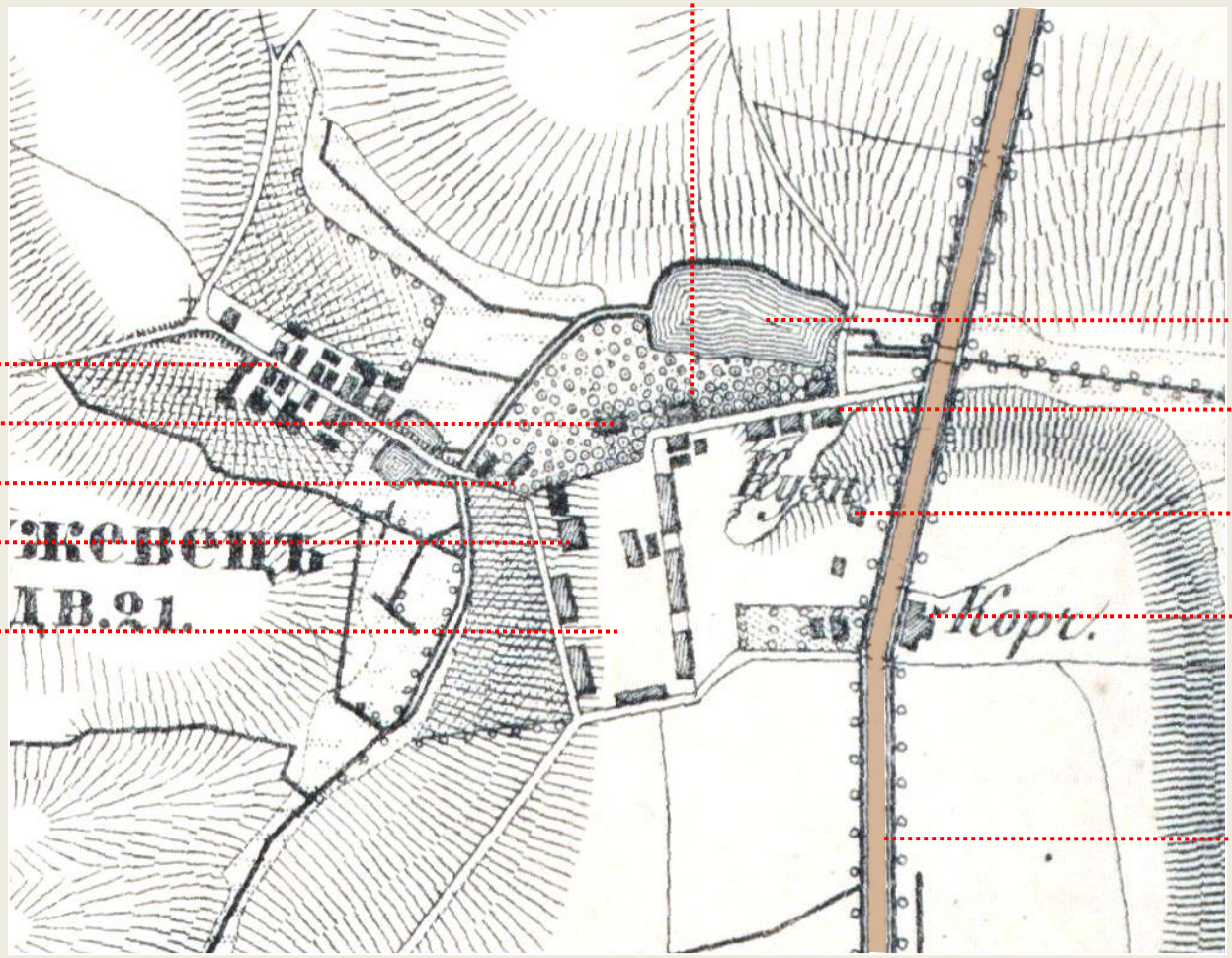

Rys. nr 66. Wieś i Folwark SŁUŻEWIEC za czasów Ksawerego BRANICKIEGO w 1899 roku.

Na mapie z 1899 roku nie została naniesiona nowo wybudowana linia kolei wąskotorowej z Warszawy do Grójca. To kolejna po szosie puławskiej inwestycja drogowa, która w XX wieku przyczyniła się do przeobrażenia terenów położonych na południe od stolicy.

PODSUMOWANIE

1. W 1245 roku książę mazowiecki Konrad I nadał rycerzowi GOTARDOWI włość SŁUŻEW (z kościołem parafialnym), która wcześniej stanowiła własność opactwa CZERWIŃSKIEGO. Włość ta obejmowała późniejsze dobra SŁUŻEWIEC.
2. W tekstach źródłowych nazwa wsi pojawiła się po raz pierwszy 4 marca 1414 roku kiedy to książę mazowiecki JANUSZ I zwany Starszym, nadał rycerzowi Piotrowi DOŁĘDZE z BLIZN (parafia BABICE) prawo chełmińskie dla jego części majątku w SŁUŻEWCU.
3. Wieś SŁUŻEWIEC zajmowała centralne miejsce w parafii SŁUŻEW i znajdowała się na przecięciu potoku SŁUŻEWSKIEGO i traktu prowadzącego z WARSZAWY do CZERSKA.
4. W pierwszej połowie XVII wieku wojewoda INOWROCŁAWSKI Jakub ROZDRAŻEWSKI skupił od drobnej szlachty ziemie składające się ze wsi: SŁUŻEWIEC, JEMIELIN, DZBARZ i KORZKIEWKI.
5. W 1654 roku właściciel Dóbr WILANOWSKICH - Bogusław LESZCZYŃSKI nabył majątek SŁUŻEWIEC. Był to czas w którym w jednych rękach znajdowały się te dwa podwarszawskie kompleksy. Dokładnie po 200 latach znów były w jednym ręku, tym razem Aleksandry POTOCKIEJ z POTOCKICH.
6. Pod koniec XVII wieku Ewa Anna KRZYCKA sprzedała dwa razy te same Dobra SŁUŻEWIECKIE dwóm różnym osobom, najpierw Stanisławowi KORZENIEWSKIEMU, a następnie Krystynie WYŻYCKIEJ. Tak wadliwie przeprowadzone transakcje przyczyniły się do szybkiego pozbywania się majątku przez kolejnych właścicieli.
7. Do końca XVIII wieku zabudowania średniowiecznej wsi SŁUŻEWIEC znajdowały się po północnej stronie potoku SŁUŻEWSKIEGO. Na przełomie XVIII i XIX wieku, kiedy włości nabył hrabia Jan KANTY ZAŁUSKI, zabudowa wsi SŁUŻEWIEC została przeniesiona na południową stronę potoku, w sąsiedztwo folwarku. Ziemie uprawne wsi SŁUŻEWIEC, GORZKIEWKI i ZBARŻ wchodzące w skład dóbr SŁUŻEWIEC zostały scalone i urządzone na nowo celem zwiększenia efektywności folwarku.
8. W 1820 roku została poprowadzona przez teren dóbr SŁUŻEWIEC arteria komunikacyjna łącząca WARSZAWĘ z PUŁAWAMI, dzięki czemu stary Trakt Warecki stracił na znaczeniu, a nowa szosa przyczyniła się do kolejnych przeobrażeń terenów położonych na południe od WARSZAWY.
9. W latach 1824-1856 w czasie powstawania nowego ustroju wczesnokapitalistycznego, nastąpiła największa modernizacja i rozwój folwarku. Właścicielem był wtedy obywatel tzw. „nowego szlachectwa” - Józef DYZMAŃSKI handlarz bawełną, a zarazem hrabia herbu SŁUŻEWIEC.